

ELS SUCCESSORS DE VITITZA EN LA ZONA NORD-EST DEL DOMINI VISIGÒTIC

DISCURS LLEGIT EL DIA 24 D'OCTUBRE DE 1971
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE
MIQUEL COLL I ALENTORN

A LA

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC NUMERARI

JORDI RUBIÓ I BALAGUER

BARCELONA

1971

Reial Acadèmia Bones Lletres

1004369537

**ELS SUCCESSORS DE VITITZA
EN LA ZONA NORD-EST
DEL DOMINI VISIGÒTIC**

ELS SUCCESSORS DE VITITZA EN LA ZONA NORD-EST DEL DOMINI VISIGÒTIC

DISCURS LLEGIT EL DIA 24 D'OCTUBRE DE 1971
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE
MIQUEL COLL I ALENTORN

A LA

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC NUMERARI

JORDI RUBIÓ I BALAGUER

BARCELONA

1971

6 17305056

Dipòsit legal: B. 39.116 - 1971.

1971. - Ariel, S. A., Av. J. Antonio, 134-138, Esplugues de Llobregat - Barcelona

EXCM. SENYOR,
IL·LMS. SENYORS ACADÈMICS,
SENYORES, SENYORS:

El primer sentiment que experimento en adreçar-vos la paraula és de gratitud: d'agraïment per l'immerescut honor que em feu en cridar-me perquè m'uneixi a la vostra selecta companyia. El segon és de confusió, i això per un doble motiu: perquè sóc ben conscient que només la vostra extraordinària benignitat ha fet possible aquest esdeveniment, i perquè les circumstàncies de la meua vida, atapeïda d'obligacions i no exempta d'accidents, m'han impedit de respondre a la vostra crida amb la promptitud que era obligada. Tingueu la seguretat que la meua triga no obeeïa de cap manera a un desconeixement de l'alt valor de la distinció que em fèieu: Era amb gran il·lusió que rebia la notícia de la vostra decisió tan benèvola, i és amb gran goig que ara, per fi, puc correspondre-hi, no com vosaltres mereixeu, però sí en tot el que permet la poquedat de les meves forces.

Voldria dir-vos encara, en to de confiança, que bona part d'aquesta il·lusió i d'aquest goig pot ésser perfectament prevista i compresa per vosaltres, però no tota ella, perquè no podeu saber que per a mi l'entrada a l'Acadèmia és, en una certa i molt particular manera, un retorn als orígens, perquè en aquest curtíssim carrer d'En Caçador, i paret amb paret amb el palau d'aquesta corporació, naixia ara fa poc més de cent anys el meu pare (q. a. C. s.). No us estranyi, doncs, que en aquest moment solenne de la meua vida el meu primer record sigui per a ell.

Però tot seguit em ve un altre record, aquest molt més acostat: el de l'enyorat amic i mestre de tots, membre il·lustre d'aquesta Acadèmia i president seu durant sis anys, Ramon d'Abadal i de Vinyals, l'absència del qual en aquest acte entremescla de pena i melangia la plena satisfacció que altrament hauria sentit en aquesta hora.

Sortosament em trobo ací amb amics molt benivolguts i admirats, entre els quals permeteu-me que, representant-los tots, destaquï el meu estimat i

venerat mestre Jordi Rubió i Balaguer a qui dec tot el que sóc en el camp de l'erudició històrica i sense els ensenyaments del qual, rebuts a les aules dels Estudis Universitaris Catalans des del curs 1925-1926, jo no seria ara ací, perquè vosaltres, ni amb la vostra excepcional generositat, haurieu pogut trobar en mi res que poguéssiu decidir-vos a col·locar-me en els vostres rengles.

Per això em sembla obligat i escaient, i per a mi absolutament necessari, que expressi en aquest punt la meua profunda reconeixença als meus mestres, entre els quals, després de Jordi Rubió, voldria recordar agraïdament ací dos noms que són els de dos homes que, a gran distància, sense haver-los conegut personalment, sinó només a través de llurs llibres, crec que han tingut una gran influència en la meua formació erudita. Són el de Joseph Bédier, l'illustre autor de la famosa obra *Les légendes épiques*, tan renovadora en el camp de l'èpica romànica; i, no us sorprengueu, el de Victor Bérard, a qui dec un dels més intensos plaers intel·lectuals a través de la lectura dels seus apassionants comentaris i estudis sobre l'*Odissea*.

Feia les meves lectures, detingudes i meditades, de l'obra de Bédier a la sala general de l'antiga Biblioteca de Catalunya del carrer del Bisbe, tan plena per a mi d'agradables i ja massa llunyans records, i mentre m'hi esmerçava, veia creuar sovint, amb passa ràpida i seguida, sempre amb aire actiu i aqueferat, un home esprimatxat, d'estatura mitjana, de rostre intel·ligent i mirada viva, que ben aviat vaig saber que es deia Ramon d'Alòs i de Dou, qui aviat, per raons familiars, canviaria el seu primer cognom pel d'Alòs-Moner. I heus ací que ara em trobo amb la sorprenent circumstància d'ésser el seu successor en el setial que l'Acadèmia ha volgut assignar-me i d'haver d'acomplir, i em sento molt honorat d'haver de fer-ho, el ritual de pronunciar el seu elogi i de fer-ne un esbós biogràfic.

Ramon d'Alòs naixia a Barcelona el 13 de juny del 1885, al pis principal del casal dels Dou, al núm. 31 del carrer de Sant Pere més Baix. Era el més petit dels dotze fills de Lluís Ferran d'Alòs i de Martín, primer marquès de Dou, de títol pontifici, i de Gertrudis de Dou i de Moner. El seu pare era home molt entès en història i arqueologia, i especialment en heràldica i numismàtica, mentre la seva mare era famosa pel coneixement que tenia de les més intrincades qüestions genealògiques del seu temps i de l'extensíssim cercle de les seves coneixences. L'amor a les ciències històriques i als llibres l'havia respirat, doncs, Ramon d'Alòs a la seva mateixa llar.

Va estudiar les primeres lletres al col·legi del senyor Miró del carrer de Mercaders, on va ésser company dels que després havien de treballar tant conjuntament amb ell: Jordi Rubió i Francesc Martorell. Va ésser després un brillant alumne de segon ensenyament als Jesuïtes de Sarrià.

I va cursar la carrera de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, d'on va sortir llicenciat el 1906. Mentrestant és alumne distingit de Rubió i Lluch als Estudis Universitaris Catalans, fa la crònica de la càtedra d'aquest des del febrer del 1907, i col·labora amb ell en recerques sobre Arnau de Vilanova al nostre Arxiu Reial durant el curs 1907-1908. El mateix 1907 entrava de secretari redactor de l'Institut d'Estudis Catalans, acabat de fundar, i això fa que des d'aquest moment sovintegi la seva col·laboració als "Anuaris" de la corporació en recensions, notes i necrologies, molt sovint aparegudes sense signatura.

La seva primera publicació és, però, un article a "La Veu de Catalunya" sota el títol *Les comarques. Ripollès. Ripoll*, aparegut el 30 d'agost del 1906. Ben aviat cridaria l'atenció dels erudits amb la seva *Col·lecció de documents relatius a Arnau de Vilanova*, publicada a la revista dels "Estudis Universitaris Catalans" entre 1909 i 1912, amb els *Inventaris inèdits de l'Ordre del Temple a Catalunya*, preparats en col·laboració amb Jordi Rubió i Francesc Martorell, i publicats a l'"Anuari" de l'Institut del 1907, i amb *Inventaris de castells catalans (segles XIV-XVI)*, que veuen la llum als "Estudis Universitaris Catalans" del primer semestre del 1910.

Mentrestant, Rubió i Lluch se l'havia endut a Grècia en viatge d'estudi i, en tornar-ne, l'un i l'altre van donar dues conferències sobre aquell país al Centre Excursionista de Catalunya, pel febrer i març del 1910 Rubió i per l'abril Alòs.

Durant aquests anys i els successius Alòs, amb la seva reconeguda capacitat de treball i dedicació, publica innumbrables notes, recensions i articles, no solament als "Anuaris" de l'Institut, com hem dit ja, sinó també als "Estudis Universitaris Catalans", a la revista "Empori", al "Correo Catalán" i a les revistes "El Puigmal" i "La Catalunya".

Entre 1911 i 1913 és alumne (i alumne fundador) de l'Escola Espanyola de Roma, establerta conjuntament per l'Institut d'Estudis Catalans i la Junta d'Ampliació d'Estudis de Madrid. Aquesta estada a Roma fou decisiva en la vida d'Alòs: gràcies a ella, i amb la freqüentació dels Arxius i Biblioteca del Vaticà, va adquirir la seva formació solidíssima com a lul·lista, i va conèixer la que seria aviat la seva muller, la napolitana Maria Maltese, amb qui va contraure matrimoni el 6 de juliol del 1912 a l'església de Montserrat de Nàpols, destruïda per un bombardeig durant la segona guerra mundial. Naturalment és gràcies a aquesta estada, i a aquest enllaç que va motivar moltes d'altres estades, que va néixer la inclinació d'Alòs vers la cultura italiana i especialment vers l'obra i la figura del Dant, de les commemoracions del centenari del qual a Barcelona el 1921 fou el principal propulsor. És prou sabut que fou un dels fundadors el 1920 de la Societat Dante Alighieri de Barcelona, que

va reunir una valuosíssima col·lecció d'edicions del Dant i de llibres sobre el gran poeta florentí, i que per aquesta dedicació fou nomenat "Cavaller de la Corona d'Itàlia".

Després de tornar de l'Escola de Roma, durant el curs 1914-1915, trobant-se malalt Rubió i Lluch, Alòs el substitueix als Estudis Universitaris Catalans al començament del 1915 i hi dona quatre lliçons sobre Ramon Llull en ocasió del sisè centenari de la seva mort. En posar-se ell també malalt (no oblidem que és l'any de la gran epidèmia del tifus a Barcelona), el substitueixen, tractant temes diversos i successivament, Nicolau d'Olwer, Valls i Taberner i Jordi Rubió. També és per aquest temps que esdevé primer adjunt de la Biblioteca de Catalunya de la qual Jordi Rubió acaba d'ésser nomenat director.

Mentrestant ha publicat a la "Revue Hispanique" les *Profecies* de Turmeda (1911), als "Cuadernos de Trabajo" de l'Escola de Roma *El Cardenal de Aragón fray Nicolás Rossell. Ensayo bio-bibliográfico* (1912) i *El manuscrito Ottoboniano Lat. 405. Contribución a la bibliografía luliana* (1914), ha començat a col·laborar en la redacció de les *Memòries* de treballs fets per l'Institut (des del 1913) i segueix la seva activitat de redactor de recensions i notes per a les publicacions abans assenyalades i per a moltes d'altres.

El 1917 esdevenia professor de Bibliografia i Paleografia a l'Escola de Bibliotecàries. Aquest mateix any completava a Madrid els seus estudis de doctorat i el 26 de maig hi defensava la seva tesi *Los catálogos lulianos* amb la qual obtenia la màxima qualificació davant un tribunal format per Bonilla, García Morente, Asín, Cejador i Aznar. La mateixa tesi aconseguia premi extraordinari de la Facultat en oposició celebrada el 9 de novembre i era publicada l'any següent 1918. El 12 de desembre d'aquest mateix any ingressava a l'Institut d'Estudis Catalans com a membre adjunt de Josep Pijoan i això feia créixer encara la seva dedicació a aquesta corporació i a les seves publicacions, així com també al "Butlletí de la Biblioteca de Catalunya", on col·labora des del 1915, i a "Quaderns d'Estudi" des del 1916.

D'entre l'enorme tasca que va dur a terme dins el clos de l'Institut voldria destacar les seves completíssimes cròniques sobre el VI Centenari de la mort de Ramon Llull i sobre el VI Centenari de la del Dant, contingudes en els Anuaris corresponents.

El 22 de gener del 1920 esdevenia membre numerari de l'Institut succeint Miquel dels Sants Oliver, i pocs mesos més tard, exactament el 15 d'abril, n'era elegit Secretari General, càrrec que exerciria amb exemplar dedicació i puntualitat fins al seu traspàs. Poc després, per l'abril del 1923, era designat delegat permanent de l'Institut a la Unió Acadèmica Internacional, fundada el 1919.

Un any més tard, el dia primer de juny del 1924, feia la seva entrada solemne a l'Acadèmia de Bones Lletres. Hi succeïa el Dr. Joan B. Codina i Formosa, i venia a continuar-hi la nodrida sèrie de gent del seu llinatge que n'havien estat membres o havien estat relacionats amb la nostra corporació: Josep Francesc d'Alòs i de Rius marquès de Puertonuevo, el canonge Joan d'Alòs i de Fontaner, Josep M. d'Alòs i de Mora, Joan de Ponsich i d'Alòs i Josep d'Alòs i de Bru. El tema del seus discurs d'ingrés fou *Els bestiaris a Catalunya*, treball desenvolupat amb gran domini de la matèria i encara avui ben vàlid. La contestació era feta, en termes de gran afecte i consideració, per Ferran de Sagarra i de Siscar, parent llunyà de Ramon d'Alòs i amic íntim de la seva família.

Aquell any mateix, per raons familiars, iniciava un expedient de canvi de cognom, a conseqüència del qual des del 4 de setembre de l'any següent s'anomenaria Ramon d'Alòs-Moner i de Dou.

A les col·laboracions assenyalades anteriorment afegeix ara, amb incansable activitat, intervencions a "La Publicitat", a "La Paraula Cristiana", a "El Mati" i al "Butlletí" de la nostra Acadèmia, així com a les Miscel·lànies Prat de la Riba, Francesco Ehrle, Tomista, Michaelis, Crexells i Patxot.

Des de la fundació, el 1926, del Comitè Internacional de Ciències Històriques, Alòs-Moner hi fou representant de l'Institut.

Són del 1929 innumerable articles seus relacionats amb la nostra història apareguts a l'*Enciclopedia Italiana*, com seran també molt nombrosos els que hi publicarà alguns anys més tard, entre el 1935 i el 1938.

El dit any 1929 passava per la pena de perdre la seva muller després d'una llarga i cruel malaltia. N'hi restaven dos fills encara molt joves: Lluís i Montserrat. Vivien llavors en una antiga masia del Guinardó, al passatge Garcini núm. 15, on s'havien traslladat el 1913 des de la casa pairal del carrer de Sant Pere més Baix.

Assenyalem com a tasca posterior, ultra la continuació de la seva constant activitat de redactor de notes, memòries, recensions i necrologies, i de diversos i valuosos articles i estudis, la publicació d'una antologia de la *Historiografia catalana medieval* i d'unes *Pàgines escollides de Ramon Llull*, degudament prologades i anotades, ambdues del 1932, la seva participació, que afecta quasi a la totalitat, en el volum *L'Institut d'Estudis Catalans. Els seus primers XXV anys*, aparegut el 1935, el seu pròleg al primer volum d'obra rimada de Ramon Llull dins la col·lecció d'obres completes d'aquest, publicat el 1936, així com les *Pàgines escollides de Ramon Muntaner* amb la corresponent anotació, i *Flors de Petrarca de Remeys de cascuna fortuna*, publicades i estudiades en un dels volums d'homenatge al seu mestre Antoni Rubió i Lluch, també del 1936.

Iniciada la guerra civil, Ramon d'Alòs-Moner era un dels grans col·

laboradors de Jordi Rubió en la tasca àrdua i sovint perillosa de salvament d'arxius i biblioteques amenaçats de destrucció. Escrivia encara algunes col·laboracions al "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya" i a "Nova Ibèria". El 1938 assistia al VII Congrés Internacional de Ciències Històriques celebrat a Zurich, i hi presentava una interessant comunicació titulada *Un siècle d'historiographie catalane. 1836-1936*.

Acabada la lluita a Catalunya, havia de fer front a una situació difícil. Hom li iniciava un expedient de responsabilitats polítiques per haver sortit a l'estranger al Congrés de Ciències Històriques i a veure la seva filla que vivia llavors a França i haver retornat a la zona republicana; i mentre tant el seu fill estava reclòs en un camp de presoners de guerra. El dia 9 de febrer del 1939 al migdia havia anat a veure el seu amic Ferran Valls i Taberner possiblement en recerca d'ajut i consell. Van sortir de l'Arxiu Reial i van arribar tot passejant fins al domicili d'En Valls, prop del Cinc d'Oros. Allà van acomiadar-se i, quan Alòs-Moner esperava al carrer de Còrsega l'autòmnibus que havia de dur-lo al Guinardó, va caure a terra fulminat. El van entrar en una clínica propera on, ignorant la naturalesa de l'afecció que sofria — la malaltia de Stokes-Adams —, van intentar de fer-lo reaccionar, però no van aconseguir-ho: al cap de pocs minuts moria. Deixava darrera seu més de trenta anys de treball aciençat i incansable. Tres anyades més tard encara n'apareixerien els darrers fruits: les valuosíssimes notes que havia redactat per a quasi tot el capítol primer de la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, que havia d'editar la Fundació Concepció Rabell i Civils i que va acabar publicant la "Bibliothèque Méridionale".

I ara, comptant amb la vostra vènia, em caldrà llegir-vos l'estudi

ELS SUCCESSORS DE VITITZA EN LA ZONA NORD-EST DEL DOMINI VISIGÒTIC

A desgrat de la relativa amplitud amb què molts manuals d'història, seguint la tradició multiseccular dels cronistes, tracten els esdeveniments dels darrers anys del període visigòtic, és prou sabut dels erudits que són ben escasses les dades dignes de confiança que ens han pervingut d'aquests temps, tot i la incesant recerca a què han estat sotmeses les fonts històriques durant la darrera centúria. Per això, si en ple segle dinovè Dahn podia dir que del rei Roderic només podem donar com a cert el seu nom ¹, ja ben avançat el present segle un eminent especialista podia parlar encara de les poques dades conservades del regnat del mateix rei ².

1. Felix DAHN, *Die Könige der Germanen*, V (Würzburg 1870), 226.
2. Manuel TORRES, *Historia de España*, dirigida por Ramon MENÉNDEZ PIDAL, III (Madrid 1940), 136.

Tot i les dificultats que l'escassetat dels elements de judici ha creat als erudits, els esdeveniments històrics del període en qüestió són de tal transcendència que és natural que hom no s'hagi resignat mai a deixar d'interpretar-los, i per això des dels ideadors de les llegendes medievals fins als autors de les revisions crítiques modernes que a llur torn — és colpidor de constatar-ho — han donat naixença a noves fantasies, són molts els que han dedicat llur atenció al tema a què ens referim³.

En aquests darrers lustres, després d'un període d'un cert apartament, ha renaixut un cop més l'atenció abans alludida, i tot fa creure que, tant per la sòlida erudició dels que hi han intervingut o hi intervenen encara, com per poder aprofitar algunes noves aportacions de la investigació, com per l'escrupulosa revisió a què són sotmesos els elements anteriorment coneguts, com, en fi, per l'equilibri en què hom s'esforça a mantenir les pròpies directrius de treball, igualment allunyades de la fantasia foraviadora, com de la hipercrítica esterilitzant, assoliran resultats d'un abast i d'una solidesa fins ara inconeguts en aquests dominis⁴.

Malgrat tot això, és inevitable que, per múltiples raons, quedin llacunes en el conjunt d'aquests resultats, i no sembla per això excessiu atreviment que, si els qui, amb una preparació i autoritat molt menors, o quasi nul·les, observem interessats i sovint admirats aquell vast i magnífic esforç, hem pogut arreplegar alguna nova dada o, reflexionant sobre la significació de dades ja conegudes, hem cregut assolir algun resultat de possible interès, en fem aportació amb la més modesta de les intencions, com a homenatge als grans mestres en la matèria i perquè ells la incorporin, en la mesura que estimin adequat, a les grans síntesis que van elaborant. Això és el que ens proposem de fer en el present estudi en relació amb el tema que li serveix de títol.

És sabut que, en morir Vititza a la fi de febrer o primeria de març del 710, Roderic no va ocupar de seguida el soli reial, sinó que hi va haver un període de greus pertorbacions degudes al forceig entre els partidaris dels fills de Vititza, que volien aplicar a la successió d'aquest la norma hereditària que anava imposant-se pel mateix pes dels beneficis que reportava, i la noblesa germànica immobiliària que s'aferrava als seus tradicionals privilegis sobre l'elecció del monarca, privilegis que tan funesta-

3. Per a les llegendes veg. sobretot RAMON MENÉNDEZ PIDAL, *Rodrigo, el último godo*, I-II (Madrid 1925-1927) i la bibliografia que esmenta. — Per als treballs d'investigació històrica veg. *Historia de España* abans esmentada, vol. cit., LII ss. i 135 ss. i la bibliografia que hi consta. — Com a exemple de fantasies erudites modernes, cal esmentar les de Saavedra sobre la batalla de Segoyuela de los Cornejos.

4. Especialment CLAUDIO SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Otra vez Guadalete y Covadonga*, "Cuadernos de Historia de España", I-II (1944), 11 ss.; *Dónde y cuándo murió don Rodrigo, último rey de los godos*, III (1945), 5 ss.; *El senatus visigodo*, VI (1946), 5 ss.; i *Itinerario de la conquista de España por los musulmanes*, X (1948), 21 ss. I RAMON D'ABADAL I DE VINYALS, *El paso de Septimania del dominio godo al franco a través de la invasión sarracena. 720-768*, "Cuadernos de Historia de España", XIX (1953), 5 ss. El Sr. Abadal, a qui havíem anticipat les línies generals de les conclusions del present treball, va distingir-nos amb llur aprovació en aquest seu estudi (pàgs. 14 s.) i en *Història dels Catalans* (Barcelona 1961), 559.

ment van contribuir a fer turbulenta la història i ràpida i irremeiable la descomposició del règim visigòtic.

D'acord amb les darreres síntesis d'aquest període que han estat elaborades, Vititza abans de morir hauria associat el seu fill Àquila al tron i li hauria conferit el govern de la Tarraconesa i la Septimània, i, en morir aquell rei, Àquila hauria intentat de succeir-lo d'acord amb la designació paterna, però no hauria aconseguit d'ésser reconegut més que en les dues províncies del seu govern, mentre bona part de la noblesa visigòtica de les altres províncies es negava a acceptar-lo i, després d'un període de pertorbacions, va elegir com a rei el duc de la Bètica, Roderic. Aquest, un cop elegit, hauria imposat la seva autoritat per la força de les armes i hauria eliminat tota oposició oberta dels vititzans, mentre aquests gestionaven secretament a través del comte Julià, governador de Ceuta, l'ajut de Tàric, cap musulmà que regia la zona de Tànger.

Poc més tard, durant la primavera del 711, Roderic va acudir a reprimir una revolta dels bascos i va arribar a posar setge a Pamplona. Fou llavors, a l'extrema fi d'abril, que Tàric va desembarcar a Gibraltar i des d'allà va avançar cautelosament vers el nord-oest a l'encontre de l'exèrcit de Roderic al qual va derrotar amb la col·laboració dels vititzans en la llarga batalla que va durar des del 19 al 26 de juliol del mateix any. Aquí va morir Roderic i amb ell va desaparèixer l'estat visigòtic.

Expressament hem esquematitzat la narració tant com hem pogut per no donar-hi entrada a petits episodis sobre els quals hi ha lloc a discrepància, ja que no interessa ara de discutir qüestions de detall, sinó d'examinar el conjunt de la síntesi exposada. En formular, al nostre torn, una proposta de nova síntesi serà quan podrem aturar-nos en alguns dels dits aspectes secundaris.

La relació que acabem de resumir⁵ presenta ja en el seu començament un punt contestable: la suposada associació d'Àquila al tron de Vititza. Aquest procediment, adoptat per alguns dels reis visigots com a mitjà d'afavorir la tendència hereditària contra l'electiva, no sembla haver estat seguit per Vititza, a desgrat del que suposen molts autors moderns. Què és el que indueix aquests a imaginar aquella associació? No és fàcil de saber-ho perquè no coneixem cap estudi on hom exposi ordenadament i declaradament una argumentació demostrativa d'aquella suposició, però l'examen dels passatges on aquesta és feta sembla indicar que hom implica aquella associació únicament a causa d'haver estat trobades monedes encunyades amb el nom del fill de Vititza.

Ja que es tracta, doncs, d'un monument numismàtic, sembla que cal veure què ens diuen els monuments d'aquesta espècie en els casos d'as-

5. És essencialment la de MENÉNDEZ PIDAL en el pròleg del vol. III de la *Historia de España* dirigida per ell, LII s.

sociació plenament demostrats, i llavors veurem que les monedes ens donen els noms dels dos reis associats, com s'esdevé amb Quindasvint i Reccesvint, i sobretot (i és un antecedent del màxim valor perquè és immediat) amb Ègica i Vititza. Si Vititza no va prescindir del nom del seu pare, tot i la llarga durada del corregnat, la plenitud de la seva edat i la decrepitud i pràctica incapacitat del seu progenitor, ¿per què havia de fer-ho Àquila que tot fa creure que era encara un infant en morir el seu pare i que en tot cas hauria corregnat molt breument?

Si sembla, doncs, mancada de base l'afirmació relativa al corregnat, caldrà estudiar quina nova explicació pot hom donar als pocs fets plenament provats que avui coneixem en connexió amb aquest afer. I diem explicació, i no demostració, perquè l'escassetat de les fites definitivament afermades en tal matèria sembla permetre només la primera i no consentir de cap manera la segona.

Segons la nostra manera de veure, que no és pas totalment original, i que intentarem de justificar en els seus punts essencials, les coses van esdevenir-se de la manera següent:

Vititza, seguint l'exemple del seu pare i de molts altres reis visigots, hauria desitjat d'assegurar la seva successió en la persona d'un fill seu, però la jove edat d'aquest testimoniada per Rasis⁶, per Ibn al-Cutia⁷, per la *Pseudo-Isidoriana*⁸ i per Al-Himiari⁹, no li va permetre d'associar-lo al tron abans de la seva mort.

Malgrat tot, o les disposicions testamentàries de Vititza o l'ambició d'algun magnat que va trobar oportú d'erigir-se en campió del seu fill, van donar lloc a l'accés d'Àquila a la successió del seu pare com ho indica en certa manera Rasis¹⁰, i ben netament ho assenyalen les monedes encunyades amb el sol nom del príncep¹¹ i les anotacions finals d'alguns manuscrits de la *Chronica regum Visigothorum* que, a continuació de la no-

6. Eduardo SAAVEDRA, *Estudio sobre la invasión de los árabes en España* (Madrid 1892), 147 s.: "fincaron del rey Acosta (Vititza) dos hijos pequeños... el hijo primero... que era ansi de pequeña edad... podría ser que por su niñez...".

7. Julià RIBERA, *Colección de obras árabigas de historia y geografía que publica la Academia de la Historia*, II (Madrid 1926), 1: "Com en temps de morir llur pare fossin encara infants".

8. *MGH, Auctorum antiquissimorum*, XI (Berlín, 1893), ed. Theodor Mommsen, 387 s.: "Et quoniam essent pueri...".

9. E. Lévi-Provençal, *La Péninsule Ibérique au Moyen Age* (Leiden 1938), 10: "Roderic declaró que els fills de Vititza eren massa joves per a succeir el seu pare...".

10. SAAVEDRA, *op. cit.*, 148: "ordenaron... que los alzassen por reyes años a dos...", referint-se als dos fills que Rasis suposa deixats per Vititza. També Muhagir presenta com a rei l'adversari de Roderic (reproduït per Ibn Idari a *Baian al-Mugrib*, ed. FAGNAN, II (Alger 1904), 9).

11. G. AMARDEL, *Le dernier mérovingien de Narbonne*, "Bulletin de la Commission Archéologique de Narbonne", VI (1900-1901), 165 s.; *Le comte de Narbonne Gilbert*, 311; *Les derniers chefs des Goths de la Septimanie*, 580; *Les énigmes de la numismatique de Narbonne*, "Congrès Archéologique de France, LXXIIIe session, tenue à Carcassonne et Perpignan en 1906 (Paris-Caen 1907)", 301. — I en certa manera Felip MATEU i LLOPIS, *Tarragona durante los visigodos a través de sus acuñaciones monetarias*, "Boletín Arqueológico. Tarragona", XLIV (1944), 102 s. Ambdós interpreten d'aquesta forma els testimonis numismàtics. Alguns autors (Hinojosa, Rada y Delgado, Menéndez Pidal i Manuel Torres) han volgut disminuir la importància d'aquests presentant-los com a fruit d'un intent fracassat en néixer, però Amardel afirma rotundament que la varietat i diferències d'estil que presenten les peces d'Àquila "demostran fins a l'evidència que aquest encunyament ha durat més que alguns mesos".

tícia relativa al regnat de Vititza, afirmen: "Achila regnavit annos .III." 12.

Però els partidaris de la monarquia electiva no van acceptar la solució hereditària i, havent-se reunit en assemblea, potser a Toledo, o més probablement a Còrdova, van proclamar rei un descendent de Quindasvint, el duc Roderic 13.

No hi ha dubte que Roderic no va poder dominar la situació sense una aspra lluita. La font de més confiança de què disposem per a historiar aquest episodi ho diu clarament: "Rudericus tumultuose regnum ortante senatu invadit" 14. I ho confirmen Muhagir 15, Rasis 16, Ibn Idarí 17. Al-Himiari 18, i en certa manera Ibn Haiian 19. Cosa a remarcar: en fer aquesta afirmació, quasi tots aquests autors (Muhagir, Rasis, Al-Himiari, Ibn Haiian i fins a cert punt Ibn Idarí) donen a entendre que l'acció de Roderic va exercir-se contra un estat de coses regit per un o més fills de Vititza 20.

Mort Vititza a la darrerria de febrer o al començament de març del 710, encara que colloquem l'elecció de Roderic poques setmanes després (per exemple vers la fi de la primavera immediata següent) i la seva coronació vers el juliol perquè resulti completa l'anyada que dona com a durada del seu regnat l'autoritzat *Anònim de Còrdova* 21, trobarem que l'elegit, en tretze mesos, hauria tingut temps de vèncer els seus adversaris, d'ocupar tot el territori de l'estat visigòtic, de fer-se coronar, d'organitzar una expedició contra els bascos, de posar setge a Pamplona i finalment d'aplegar un gran exèrcit amb el qual hauria intentat de fer front a l'amenaça musulmana.

Tenint en compte que només el període de bon temps comprès entre la darrerria de maig i el començament d'octubre era apte aleshores per a les expedicions militars i que el temps de bonança del 711 ja va estar ocupat per les expedicions contra els bascos i contra la invasió sarraina, hem de creure que, per a la lluita contra els vititzans, Roderic va disposar només d'uns cinc mesos vers la meitat del 710, dins els quals encara va haver de parar alguna atenció al perill representat pel desembarcament de temp-

12. MGH, *Legum sectio, I. Legum Nationum Germanicarum, I. Leges Visigothorum* (Hanover-Leipzig 1902), ed. Karl ZEUMER, 461.

13. Cal no oblidar que Roderic era duc de la Bètica amb capital a Còrdova, ni que Ibn al-Cutia ens presenta la vídua de Vititza residint a Toledo com a regent i Roderic i els seus allunyant-se'n i fixant llur residència a la capital andalusa (RIBERA, *loc. cit.*)

14. MGH, *Auctorum antiquissimorum, XI*, ed. MOMMSEN, 352. És l'anomenat *Anònim de Còrdova* o *Crònica mossàrab del 754*.

15. *Loc. cit.*: "ha dirigit els seus atacs contra el nostre rei i el nostre reialme".

16. *Loc. cit.*: "fue sobre aquellos que tenían los hijos del rrei e matólas".

17. *Loc. cit.*: "hom diu que Loderic... es revoltà contra ell (*contra el rei d'Espanya*) i el matà".

18. *Loc. cit.*: "Roderic... arrabassà d'aquesta manera el poder als fills de Vititza".

19. Segons recull Al-Maccari (GAYANGOS, *The history of the mohammedan dynasties in Spain, I* (Londres 1840), 254), Ibn Haiian deia que Roderic, havent arribat a formar un bàndol molt fort, aconseguí d'arrencar el ceptre als fills de Vititza.

20. Veg. les notes 15 a 19. En el cas d'Ibn Idarí hi ha la confusió de prendre com a rei d'Espanya, víctima de la revolta de Roderic, el que fou tutor d'Aquila i encara deformant-li el nom.

21. *Loc. cit.*

teig dut a terme per Julià i Tarif abú Zara en juliol-agost a l'extrem sud de la Península²² I això planteja tot seguit la qüestió següent: ¿En aquest curt període Roderic va poder reduir totalment els vititzans, o es va haver de limitar a apoderar-se d'una part del territori de l'estat visigòtic, mentre els seus adversaris van seguir regint-ne la resta fins a l'arribada dels musulmans?

Ja la brevetat del temps indueix a creure pràcticament impossible la reducció total dels partidaris dels fills del Vititza, però caldrà veure què diuen els textos en relació amb aquest punt.

Tenim en primer lloc la cronologia dels manuscrits de la *Chronica regum Visigothorum* que, sense parlar per res de Roderic, ens diuen després de parlar de Vititza: "Achila regnavit annos .III.,"; ço que ens donaria un regnat ininterromput en alguna part o altra del país des del 710 al 713.²³

Muhagir posa en boca d'un fill de Vititza que demana ajut a Tàric els mots següents: "El meu pare és mort; un patrici anomenat Loderic ha dirigit els seus atacs contra el nostre rei i el nostre reialme i m'ha cobert de menyspreu i d'humiliació", consideracions que impliquen una derrota d'Àquila, però no el seu destronament, sinó més aviat la seva permanència com a rei²⁴.

Ibn Idari presenta l'acció de Roderic com una sublevació contra el rei legítim i diu que, després d'haver-se emparat aquell de la reialesa, "la seva autoritat va ésser reconeguda per Toledo i altres ciutats"²⁵, ço que indica una submissió només parcial a la dita autoritat.

Al costat d'això tenim el testimoni de la numismàtica que ens mostra unes rares monedes de Roderic encunyades a la capital visigòtica de Toledo i a l'arraconada seca comarcal d'Egitània (Idanha-a-Velha, a la província portuguesa de Beira), i al seu costat unes monedes d'Àquila, proporcionalment més abundants, sortides de les seques de les capitalitats de la Tarraconesa i de la Narbonesa i de l'antiga ciutat de Girona²⁶.

Posat, doncs, que sembla lògic de creure que Roderic no va arribar a senyorejar la totalitat del domini visigòtic, es planteja tot seguit la qüestió de quines van ésser les regions que van caure sota el seu control i quines van romandre sota el del seu antagonista Àquila.

22. A Tarifa amb cent genets i quatre-cents peons. Per a la data, veg. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Dónde y cuándo*, 54, n. 31.

23. ZEUMER, *loc. cit.*

24. *Loc. cit.*

25. *Loc. cit.*

26. Per a les monedes de Roderic, veg. FELIP MATEU I LLOPIS, *Catálogo de las monedas prehisgóticas y visigóticas del Gabinete Numismático del Museo Arqueológico Nacional* (Madrid 1936), 264 s., i *La moneda española* (Barcelona 1946), 96. Per a les d'Àquila, veg. els mateixos estudis, 238 ss. i 95 respectivament, i *Tarragona durante los visigodos*, 102 s.; G. AMARDEL, estudis citats en la n. 10; Josep MASSOT, Llorenç DURAND i Josep PUIG, *Additions à la Numismatique du Roussillon*, "Congrès Archéologique de France, LXXIIIe session", 572; i Pere DE PALOL, *Ponderales y exagias romanobizantinos en España*, "Ampurias", XI (1949), 134, 148 s.

És segur que Roderic va governar la Bètica, tant perquè era duc d'aquesta província, com perquè probablement fou a Còrdova on va ésser elegit d'acord amb el que diu Ibn al-Cutia²⁷, com perquè els primers episodis de la invasió sarraïna ens el presenten regnant, lluitant i morint en aquest territori.

És probable que, immediatament després de la seva elecció, Roderic es dirigís contra la cort vititzana a Toledo. Devia ésser llavors que va lluitar contra el regent o tutor d'Aquila, Requesind, endevinat a través de Rasis²⁸ i Ibn Idari²⁹, el qual va trobar la mort en la lluita. La victòria va permetre a Roderic l'ocupació de Toledo i la seva coronació en aquesta ciutat vers el mes de juliol. Llavors va encunyar moneda a la capital visigòtica. Llavors se li devia sotmetre semblantment el nord de la Lusitània puix que també va encunyar-hi moneda. Tant els terços de sou de Toledo com el d'Idanha són posteriors a la coronació perquè duen el qualificatiu de "Pius" referit al monarca. En fi, la inscripció de Viseu³⁰, que no hem de considerar pas forçosament apòcrifa, sinó tot al contrari, confirmaria així mateix el domini dels rodericians en terres de Beira.

No és fàcil que, de moment, Roderic pogués fer gran cosa més que començar a organitzar la seva cort i preparar-se per a una ulterior campanya que s'hauria proposat de dur a terme el següent estiu del 711 i que havia de tenir com a objectiu, per un costat la reducció de la revolta dels bascos, i per l'altre un atac general contra les regions que continuaven sota la sobirania del fill de Vititza i en les quals aquest s'hauria refugiat després de la pèrdua de Toledo. És més que natural que Roderic en la seva situació volgués prendre per model d'actuació la reeixida acció militar contra els bascos i contra Pau sublevat a la Tarraconesa i la Narbonesa, duta a terme per Vamba en circumstàncies anàlogues una quarantena d'anys abans³¹.

No cal descartar la possibilitat que algunes zones limítrofes amb les dominades per Roderic se sotmetessin a aquest sense lluita dins el període comprès entre la campanya del 710 i la del 711, com veurem més endà-

27. Veg. n. 13.

28. Veg. n. 16.

29. Veg. nn. 17 i 20. Ibn Idari l'anomena "Wajaşinduş"; Ar-Rasi, "Dochesindus"; Rasis, "Dioleciano". SAAVEDRA, *Invasión*, 27, n. 3, ja va explicar totes aquestes formes a través de petites alteracions en la grafia àrab de "Requesindus", nom d'un comte visigot assistent el 691 al XVI concili de Toledo. Per a tot això, veg. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *El senatus*, 19 ss. i nn. 53 i 54.

30. Conservada per Alfons III d'Astúries en la seva crònica: "Rudis namque temporibus, quum civitas Viseo et suburbis eius iussum nostrum esset populatus, in quadam basilica monumentus inventus est ubi desuper epitaphion huiusmodi est conscriptus: *Hic requiescit Rodericus ultimus rex gotorum* (Manuel GÓMEZ MORENO, *Las primeras crónicas de la Reconquista*, "Boletín de la Academia de la Historia", C (1932), 612). Alfons va morir el 910. La restauració de Viseu sembla haver estat feta el 868 o poc després, o potser entre 878 i 882.

31. Aquestes experiències guerreres eren indubtablement tingudes en compte en una forma o altra, a desgrat de la inexistència d'escoles militars i d'arxius d'estat major. El nostre Jaume I, en planjar la campanya contra la ciutat de València, va tenir present sens dubte l'experiència del Cid d'un segle i mig abans i va aprofitar-la especialment en l'ocupació prèvia del puig de Juballa, després anomenat de Santa Maria.

vant, així com sembla molt probable per altra part que dins la zona rode-riciana hi hagués ciutats o comarques (Sevilla i Mèrida, per exemple) on els vititzans predominaven i prestaven al nou rei un acatament només nominal i ple de reserves.

Vejam ara en quines zones devia senyorejar Àquila. De bell antuvi, els testimonis numismàtics ens el presenten regnant a la Narbonesa i a la Tarraconesa. Quant a aquella, és lògic que la posseís sencera, donada la seva posició extrema dins el domini visigòtic i la pràctica impossibilitat de penetrar-hi sense dominar el nord-est de la Tarraconesa. Quant a la segona, tant la seva gran extensió, com la diversa condició geogràfica de les regions que la integraven, indueixen a creure que no totes aquestes devien seguir la mateixa sort. Si l'activitat de les seques de Tarragona i Girona en temps d'Àquila no semblen deixar marge al dubte quant a la senyoria d'aquest a Catalunya, no podem dir la mateixa cosa en relació amb la zona navarro-aragonesa.

Des de poc després de l'establiment de la capitalitat dels visigots a Toledo, a conseqüència de l'arribada de les legions de Justinià (551), s'inicia des de la nova capital la irradiació d'una influència lingüística peculiar que havia d'afectar profundament la parla de la regió aragonesa i la característica més destacada de la qual és la diftongació de la *ē* i la *ō* tòniques³². Per altra part, la cultura isidoriana, expandida des de Sevilla a Toledo en traslladar-s'hi la cort poc després del 554, capta per a ella l'important centre cultural de Saragossa, el bisbat de la qual ocupa el 631 sant Brauli, "amic íntim i deixeble predilecte de sant Isidor", que va ésser "l'hereu de la seva influència"³³. Tot això va trencar la relativa unitat de la Tarraconesa que, força ben travada en temps de Prudenci (extrema fi del segle iv i primeria del v)³⁴, prou manifesta i àdhuc expandida vers el nord de la Cartaginesa marítima durant la primera meitat del segle vi quan les seus de València, Egara, Osca i Urgell són regides simultàniament per quatre germans — Justinià, Nebridi, Elpidi i Just —, i subsistent encara quan, vers el 568, va ésser redactat el cronicó anomenat Cesaraugustà³⁵, va veure com s'iniciava una escissió lingüística i cultural

32. Rafael LAFESA, *Historia de la lengua española* (Madrid 1968), 92 i 128. Per a l'extensió d'aquest fenomen fonètic en temps antics, veg. Ramon MENÉNDEZ PIDAL, *Orígenes del español*, *Obras*, VIII (Madrid 1956), 493 ss., i carta geogràfica núm. 4.

33. Justo PÉREZ DE URBEL, *San Isidoro de Sevilla* (Barcelona 1945), 126, 205 ss., i també *Historia de España*, dir. per MENÉNDEZ PIDAL, III, 418.

34. Prudenci, que escriu vers 400-405, anomena igualment "nostra" Calahorra, Saragossa i Tarragona, i no aplica aquest possessiu a les altres ciutats de la Hispània.

35. Hi ha una certa tradició d'anomenar-lo cesaraugustà principalment per haver estat atribuït sense massa raó a sant Màxim, bisbe de Saragossa, autor d'una història que no ha arribat fins a nosaltres. Amb igual versemblança el podríem anomenar barceloní, puix que utilitza el verb "venire" tant en relació amb Saragossa com amb Barcelona, i si aquella hi és esmentada quatre vegades, Barcelona ho és tres, i Girona, Tortosa i Pamplona, una cadascuna. De totes les altres ciutats del reialme visigòtic només hi apareixen Arles, Marsella, Tolosa, Vouillé, Sevilla i Còrdova, un cop cada una. Les darreres notícies del cronicó són del 568, data que cal considerar poc anterior a la redacció del text.

entre els territoris que després serien Catalunya i Aragó en un temps que podem fer coincidir raonablement amb l'episcopat de sant Brauli, després potser d'un període de transició durant l'episcopat del seu germà i antecessor Joan que és qui l'havia enviat a formar-se a Sevilla, prop de sant Isidor ³⁶.

Aquests fets, d'una excepcional importància en la història hispànica, podien motivar en els mesos crítics de la tardor del 710 i l'hivern de 710-711 una gravitació de la conca mitjana de l'Ebre vers Toledo, un cop Roderic va afermar el seu poder a la capital. Això devia preparar-se i esdevenir-se com a acció preliminar a la campanya contra els bascos, en la qual trobem compromès el rei visigot en el moment de la invasió sarraina a la fi d'abril del 711. Roderic no podia evidentment posar setge a Pamplona sense l'ocupació prèvia de la Rioja, ni hauria estat prudent que hagués formalitzat aquella important operació militar deixant al seu flanc dret, en mans dels seus enemics, una ciutat de la importància i de la relativa proximitat de Saragossa.

Quant a la Cartaginesa marítima, ens manca tota mena d'informació coetània, però els esdeveniments posteriors, així com els estrets contactes que apareixen reflectits, fins a la unificació dels tipus monetaris en temps de Reccesvint, en la comunitat d'aquests tipus entre la Tarraconesa i la Narbonesa per un costat, i els de les seques cartagineses de Sagunt i València per l'altre ³⁷, fan creure que, almenys en la seva major part, va seguir la sort de Catalunya i de la Narbonesa.

Galícia planteja un problema especial degut a haver suposat alguns autors moderns, des de Saavedra ³⁸ a Lévi-Provençal ³⁹, que havia servit de refugi a la vídua de Vititza i a dos dels seus fills després del triomf de Roderic. Aquesta suposició no sembla tenir al seu favor d'altres indicis que el fet d'haver tingut Vititza el govern de Galícia en vida del seu pare, i les confuses notícies que dona Rasis sobre el propòsit d'atribuir a un dels fills d'aquell, Galícia, Astúries, Portugal i la regió lleonesa, mentre era assignada a un altre d'aquells fills la resta del domini visigòtic ⁴⁰.

Com pot veure's, aquests indicis no donen la menor base ferma per a l'esmentada suposició, per la qual cosa hem de creure, donada la seguretat del domini rodericià en la regió d'Egitània, tan propera a Galícia, que aquesta va caure ben aviat dins l'esfera d'influència de Roderic, encara que és possible que, a causa de la brevetat del seu regnat i dels urgents i gravíssims problemes que se li van anar plantejant, no hi arribés a consolidar fermament la seva dominació.

36. PÉREZ DE URBEL, *San Isidoro*, 206, 210.

37. FELIP MATEU I LLOPIS, *Sobre el numerario visigodo*, "Ampurias", III (1941), 89 ss.

38. SAAVEDRA, *op. cit.*, 33.

39. E. LÉVI-PROVENÇAL, *Historia de España*, dir. per MENÉNDEZ PIDAL, IV (Madrid 1950), 5.

40. SAAVEDRA, *op. cit.*, 148.

Les notícies de Rasis sobre uns suposats propòsits de partició dels estats de Vititza entre dos dels seus fills ⁴¹ no són confirmades per cap altre text i, suposant que no es tracti d'un de tants errors comesos pels traductors d'Ahmed ar-Rasi, caldria creure que aquest va recollir les difamacions que contra els vititzans haurien inventat i posat en circulació els partidaris del sistema electiu en el període immediatament anterior a la designació de Roderic. És prou sabut, i en podríem citar exemples no gens llunyans, que l'acusació d'intent de desmembrament es fa aparèixer ben sovint com a justificació de subversions, revoltes i guerres civils. Les precisions que trobem en el text de Rasis sobre la delimitació de les dues meitats en què, segons diu, hom hauria volgut dividir el reialme, corresponen probablement en línies generals a l'efectiva divisió en què va restar el país, a conseqüència de la revolta dels partidaris de la monarquia electiva, després del triomf parcial de Roderic i abans d'emprendre aquest la seva campanya militar de la primavera del 711.

Resumint els paràgrafs precedents direm que en el moment de la coronació de Roderic aquest dominava amb major o menor efectivitat la Bètica, la Lusitània, la Cartaginesa interior i la Gallècia, mentre Aquila governava la major part de la Tarraconesa, la Cartaginesa marítima i la Narbonesa. Al marge dels dos dominis, els bascons aprofitaven el trasbals general per refermar i estendre llur indòmita independència.

Pocs mesos més tard, en el moment del desembarc de Tàric, aquest panorama havia sofert alguna mutació que potser podem concretar en l'ocupació per Roderic del curs mitjà de l'Ebre fins poc més a l'est i al nord de Saragossa a expenses dels dominis d'Aquila, i de la Rioja i el sud de Navarra a costa del territori habitat pels bascons.

En aquesta situació, Julià, ja fos exarca bizantí de Ceuta, com volen Dozy ⁴² i Lévi-Provençal ⁴³, i sembla més probable, ja fos comte visigot d'aquesta regió, com és admès tradicionalment ⁴⁴, ja fos un capitost baraber, com vol Ibn Caldun ⁴⁵ i suposen Codera ⁴⁶ i Menéndez Pidal ⁴⁷, en compliment d'una comanda d'Aquila o dels que governaven en nom seu, hauria demanat a Tàric ajut per a recuperar la part dels estats del seu pare en poder de Roderic.

Es comprèn que Julià, que havia estat ajudat per Vititza en la defensa del poc que restava dels dominis bizantins del nord d'Àfrica, i que potser

41. *Ibidem.*

42. R. Dozy, *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le Moyen Age*, I (Leiden 1881), 58 ss. i especialment 60 i 65.

43. LÉVI-PROVENÇAL, *op. cit.*, 8 s.

44. Així ho diu Roderic Ximénez de Rada (que el fa cosí de Vititza) i els molts que l'han seguit. Manuel TORRES, *op. cit.*, encara es decanta més aviat per aquesta conclusió.

45. SAAVEDRA, *op. cit.*, 49, n. 1; Osvaldo A. MACHADO, *La historia de los godos según Ibn Jaldun*, "Cuadernos de Historia de España", I-II, 154 s., n. 82.

46. FRANCISCO CODERA, *El llamado conde D. Julián*, "Estudios críticos de historia árabe española. Colección de estudios árabes", VII (Saragossa 1903), 45 ss.

47. MENÉNDEZ PIDAL, *Historia de España*, III, LII.

a causa d'aquesta assistència estava lligat amb ell per algun conveni ⁴⁸, en cessar l'ajut per raó de les perturbacions subsegüents a la mort de Vititza, hagués de pactar amb Tàric, governador de Tànger, per una banda, i per l'altra intentés de donar suport als fills d'aquell que tan eficaçment l'havia sostingut des de l'atac dels sarraïns a Ceuta el 706. Possiblement confiava en la represa de l'ajut si els vititzans recuperaven la totalitat del domini visigòtic i sobretot els territoris situats a la riba nord de l'Estret.

Quant al punt de si Aquila va acudir o no personalment a entrevistar-se amb Tàric, sembla que hem de concloure negativament, a desgrat del testimoni certament ambigu de Muhagir, conservat per Ibn Idarí ⁴⁹. El personatge anomenat Ailian sembla ésser sempre el comte Julià i el fet de posar en boca seva la frase "el meu pare és mort" referint-la al rei visigot que acabava de traspassar ⁵⁰, obeeix sens dubte a una confusió de la conversa entre Julià i Tàric a mitjan any 710 amb la sostinguda entre alguns dels fills de Vititza i el cap baraber en vigílies o durant la batalla de juliol del 711 ⁵¹ i amb l'anada dels dits fills de Vititza a l'Àfrica i a Síria després de la victòria de Tàric ⁵².

Per fi, la confabulació entre els sarraïns i els vititzans havia de donar el seu fruit malastruc. Després de l'operació de tempteig de juliol-agost del 710, ve el desembarc al promontori de Calp (que després, del nom de Tàric, serà anomenat Gibraltar) a la darrereria d'abril de l'any següent; no cal dir que els vititzans i llurs amics de les dues bandes de l'Estret col·laboren en àmbdues operacions i faciliten els vaixells que hi són necessaris. Llavors Roderic alça el setge de Pamplona i acut a aturar la invasió. No volent deixar darrera seu els fills menors de Vititza que habitaven en la zona regida per ell segurament per poder conservar llur ric patrimoni familiar al qual semblen haver estat molt afectats, els obliga a incorporar-se a l'exèrcit junt amb altres vititzans que acataven externament la seva sobirania, cosa que és duta a terme en un ambient de mutus recels.

En enfrontar-se els dos exèrcits, sigui abans de començar a combatre,

48. Des de l'abandonament de Cartago pels bizantins (698) Julià devia trobar-se quasi totalment incomunicat amb Constantinoble i en precària relació amb les altres bases bizantines de la Mediterrània occidental (Balears i Sardenya). Això devia obligar-lo a pactar amb Vititza a canvi del seu ajut que és testimoniada per l'*Acbar Maixma*, per Al-Maccari i per altres fonts musulmanes.

49. Muhagir posa en boca d'un fill de Vititza parlant amb Tàric aquests mots: "El meu pare és mort; un patrici, anomenat Loderic, ha dirigit els seus atacs contra el nostre rei i el nostre reialme i m'ha coherat de menyspreu i d'humiliació". El qui parla no és, doncs, el rei, sinó lògicament un dels germans d'aquest. Aquila hauria restat en el seu reialme i l'ajut devia ésser negociat pels germans menors i llurs consellers.

50. Naturalment Vititza. Quant a la identitat de Julià sota denominacions molt diverses, encara que totes molt semblants entre elles, veg. Osvaldo A. MACHADO, *Los nombres del llamado conde don Julián*, "Cuadernos de Historia de España", III, 106 ss. i especialment 116.

51. Ibn al-Cutia, ed. RIBERA, 2; MENÉNDEZ PIDAL, *op. cit.*, LIII.

52. Ibn al-Cutia, 2 s. L'entrevista amb Mussa al nord d'Àfrica hauria d'ésser anterior a la vinguda d'aquest a Espanya pel juny-juliol del 712. L'entrevista amb el califa Al-Uàlid, anterior a la mort d'aquest el 23 de febrer del 715.

sigui durant qualsevol de les treves que, almenys de nit, van interrompre la llarga lluita de vuit dies, els fills de Vititza s'entrevisten secretament amb Tàric i refermen personalment els tractes convinguts a través de Julià. Sembla clar que aquests fills eren Olmund i Ardabast, mentre Aquila romania inactiu però no inhibit en els seus dominis del llevant peninsular i de la Narbonesa. Ho creiem així perquè diverses fonts històriques, tan musulmanes com cristianes, en fer al·lusió a la defecció dels fills de Vititza en el moment de la topada amb Tàric, o simplement en referir-se en termes generals als fills d'aquell rei, parlen de dos personatges i no de tres⁵³.

I ara potser no serà inoportú d'aturar-nos una mica a estudiar la localització, tan discutida, de la batalla on Roderic fou derrotat i mort, encara que la qüestió s'aparta força del nostre tema, en gràcia a poder fer-hi alguna aportació facilitada per la historiografia catalana medieval.

És sabut que després d'un llarg període d'haver acceptat de situar la topada a les vores del riu Guadalete, la major part dels erudits van convenir a creure que la batalla s'havia esdevingut a la riba del riu Barbate, per donar-nos les fonts musulmanes en aquest punt el nom de "Wadilacca", interpretat com a "riu del Llac" i identificat amb el Barbate perquè aquest travessa la llacuna de la Janda⁵⁴.

Aquest assentiment quasi total fou romput fa relativament pocs anys (1944) per Claudio Sánchez-Albornoz amb el seu estudi, que va assolir gran repercussió, *Otra vez Guadalete y Covadonga*⁵⁵, en el qual, amb gran desplegament d'erudició, tornava a situar al Guadalete l'ensorrada de l'exèrcit rodericià. Un examen detingut de l'argumentació de l'eminent historiador porta a deduir que el seu canvi de criteri és degut essencialment al fet de creure que Roderic Ximénez de Rada havia donat la forma "Guadalete" perquè en l'única edició de la *De rebus Hispaniae* o *Historia Gothica* de què disposava a Buenos Aires apareixia el riu de la batalla amb aquella denominació. I, en argumentar contra Menéndez Pidal, partidari de la solució Barbate, deia que perquè la teoria d'aquest fos vàlida calia que en algun còdex del Toledà aparegués la forma "Guadalac"; i que el riu on van lluitar Tàric i Roderic no s'hagués anomenat abans "Guadalete".

Quant a això darrer, ni Sánchez-Albornoz des de Buenos Aires, ni nosaltres des d'ací, ni d'altres des del lloc on sigui, crec que puguem afirmar o negar que la forma "Guadalete" aparegui en textos àrabs anteriors a Ximénez de Rada. Però quant a la forma emprada per aquest,

53. Entre les fonts musulmanes cal citar l'*Acbar Maixmua*, Rasis, Ibn al-Atir i Al-Nuari. Entre les cristianes esmentem Roderic Ximénez de Rada, la *Primera Crònica General*, la *Historia Gothorum Pseudo-Isidoriana*, la *Crònica Profètica*, la *Historia Silense* i les que segueixen aquesta.

54. MENÉNDEZ PIDAL, *op. cit.*, LIII, dona el llac de la Janda com a immediat al lloc de la batalla. També Manuel TORRES, *ibid.*; i LÉVI-PROVENÇAL, *op. cit.*, 13.

55. Veg. n. 4.

si que podem afirmar que és quasi segur que no fou "Guadalete", sinó un equivalent de "Wadilacca".

Si Sánchez-Albornoz hagués pogut disposar a Amèrica, no ja d'una edició crítica de les obres històriques de l'arquebisbe toledà, que no existeix tot i la gran necessitat que en tenim, sinó simplement de l'edició Lorenzana⁵⁶, que és força millor que la de Schott⁵⁷ que va tenir a l'abast el professor de Buenos Aires, i que dona algunes variants procedents de bons manuscrits, hauria pogut comprovar que, al costat de la forma "Guadalete", donada per un còdex, apareixia en un altre la variant "Vadalac", i en un altre la grafia "Vedelac"⁵⁸.

A això convé afegir el que ens proporciona la historiografia catalana que tanta autoritat va atribuir a l'obra de l'Arquebisbe. És sabut que aquesta fou coneguda entre nosaltres pocs anys després d'haver estat escrita, potser perquè el mateix autor va enviar-la a Jaume I o a alguna personalitat o corporació destacada del nostre país⁵⁹. Sigui com sigui, el fet és que el 1266 Pere Ribera de Perpinyà va traduir al català tota l'obra històrica del dit arquebisbe⁶⁰ i que molt probablement el mateix Ribera va compondre el 1267-1268 una versió llatina resumida, adaptada, interpolada i continuada de la *Historia Gothica*, de la qual va fer immediatament una traducció catalana, i de la qual procedeix un nou trasllat al català de l'extrema fi del segle XIV i una retraducció al llatí d'aquest text català, feta a mitjan segle següent, exactament el 1448⁶¹. No havent-se conservat més que en fragments molt poc nombrosos i de breu extensió la traducció literal del 1266, hem d'acudir al resum del 1267-1268 en totes les seves ramificacions avui conservades, i en fer-ho veurem que el text llatí resumit diu "Vedelach", la primera traducció catalana d'aquest posa "Vendellà", la segona i la seva retraducció llatina duen "Vendilach", i una adaptació lliure que en transcriu la crònica universal catalana *Flos Mundi*, redactada el 1407, porta "Veldilach", i en cap moment apareix la forma "Guadalete" ni cap d'altra que se li assembli. Per altra banda en un manuscrit de les obres històriques de l'Arquebisbe, executat a Catalunya vers la fi del segle XIV apareix la forma "Vadalach"⁶².

56. *PP. Toletanorum quotquot extant opera*, III (Madrid 1793), 1-208.

57. *Hispaniae Illustratae*, II (Francfort 1603), 25-148.

58. *Loc. cit.*, 66. La forma "Vadalac" correspon al còdex A1; i la forma "Vedelac", al còdex Compl. A desgrat del que diu SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Otra vez*, 46, l'ed. SCHOTT també dona al marge la variant "Vadalac" (pàg. 64 de la dita ed.).

59. Roderic Ximénez de Rada va ésser gran amic de Pere el Catòlic, pare de Jaume I, i en fa grans elogis en la seva obra. Van estar en estret contacte en ocasió de la campanya contra els almohades coronada amb la victòria d'Obeda o de les Navas de Tolosa.

60. Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetustis*, II (Madrid 1788), 57 s. Per a la justificació de la substitució del tradicional "Perpejà" per "Perpinyà", veg. el nostre estudi *Un passionari hispànic en una crònica medieval catalana*, "II Congrés litúrgic de Montserrat", III (Montserrat 1967), 197, n. 1.

61. Veg. COLL, *Un passionari*, 197 s. i n. 9 de la pàg. 201.

62. Ms. 483 de la Bibl. de Catalunya, f. 317 v°; ms. esp. 13 de la Bibl. Nat. de París, f. 74 v°; ms. 6 de la Bibl. de Catalunya, f. XVII r^o; Jaume MARQUILLES, *Commentaria super Usaticis* (Barcelona 1505), f. IX d; ms. esp. 11 de la Bibl. Nat. de París, f. 233 c; i ms. 18.060 de la Bibl. Nac. de Madrid, f. 21 v°.

L'original de Ximénez de Rada devia dir, doncs, "Vadalac" o "Vedelac", inspirant-se en el "Wadilacca" d'Ahmed ar-Rasi⁶³, i foren els autors de la *Primera Crònica General* els qui, en arromançar el passatge corresponent de la *Historia Gothica*, van donar la forma "Guadalet" que al seu torn devia influir en alguna còpia posterior del text de l'Arquebisbe fent-hi canviar "Vadalac" per "Guadalete". I així, doncs, ens trobem una altra vegada induïts a traslladar-nos de Jerez a la llacuna de la Janda a desgrat del brillant desplegament erudit del professor Sánchez-Albornoz.

Tàric, doncs, després de desembarcar a la darrerria d'abril (potser el 27 o el 28) al promontori de Calp amb una força de dotze mil barabers, va sortir al pla i allà va topar amb una host comandada per Banci o Sanç, probablement nebot de Roderic el qual l'havia deixat potser encarregat del govern de la Bètica en ésser proclamat rei. Derrotats els visigots, Tàric pren Carteia i després Algesires, i segueix avançant cautelosament vers l'oest fins a situar-se de tal forma que el riu Barbate i la llacuna de la Janda li servissin de protecció. Com els almogàvers del 1311 van fer-se escut del llac Copais, segons gràfica frase de Muntaner⁶⁴, així ho degueren fer els barabers de Tàric amb aquells accidents hidrogràfics: eren una tropa poc nombrosa en un país inconegut i mentre els vititzans no acudissin declaradament a unir-se amb ells, era natural i obligat que es mantinguessin a la defensiva i actuessin amb gran prudència. Un avenç vers la línia del Guadalete, amb el flanc dret al descobert i corrent el perill d'ésser atacats per la reraguarda sembla una operació militarment impremeditada. Per altra part, si cal traduir els mots "Transductinis promonturiis" de l'autoritzat *Anònim de Còrdova*⁶⁵ per "muntanyes veïnes de Júlia Traducta" (Algesires)⁶⁶, cal que ens situem en una zona propera a aquesta ciutat i no en un paratge vers el nord-oest a cosa de setanta quilòmetres de distància. Des de la propera Còrdova on potser escrivia, o que almenys coneixia bé, el mossàrab autor de la crònica del 754, un desenfocament d'aquesta naturalesa és difícilment versemblant. És com si des de Lleida hom donés a Montserrat el nom de muntanya vigatana, en comptes d'aplicar aquest nom (suposant que hagués existit) a les serres que separen el Bages d'Osona. No gens menys, el mateix Sánchez-Albornoz ens parla d'un altre passatge de la dita crònica on "Transductinis promonturiis" no pot voler dir més, se-

63. Ahmed ar-Rasi és una de les fonts de Ximénez de Rada per a aquest episodi i sens dubte la que va facilitar-li el nom del riu. Veg. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Otra vez*, 35 s., *Dónde y cuándo*, 77, i *El senatus*, 14.

64. *Crònica*, cap. 240.

65. Ed. MOMMSEN, 352, diu "Transductos promonturiis", però dona les variants "transductis" i "transductuns". Sánchez-Albornoz, amb raons que semblen convincentes, adopta aquesta darrera forma i la creu una transcripció errada de "transductinis"; veg. n. següent.

66. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Dónde y cuándo*, 95 s. i nn. 48 s.

gons ell, que "la punta meridional d'Espanya" ⁶⁷ i això ens retorna, doncs, a les proximitats d'Algesires i no força més amunt.

Des del seu reducte Tàric ens dona ara una nova mostra de la seva actitud cautelosa i més aviat temorega reclamant de Mussa la tramesa de reforços, perquè sens dubte els vititzans l'han informat que Roderic reuneix un gran exèrcit per atacar-lo. Llavors el governador d'Àfrica li envia cinc mil guerrers àrabs i per això l'historiador mossàrab del 754 ens pot parlar d'"Arabas una cum Mauros" ⁶⁸.

Hem arribat mentrestant al mes de juliol. Roderic ha alçat el setge de Pamplona, ha aplegat un exèrcit important i ha cridat els dos fills de Vititza que resideixen en el seu regne perquè es reunixin amb ell, junt amb llurs hosts, a Còrdova. El recel dels vititzans els va induir a no penetrar dins la ciutat, sens dubte majoritàriament rodericiana, i van acampar als afores vers el raval de Secunda ⁶⁹. Feta la unió de les dues forces, van adreçar-se al camp de batalla del Barbate, mentre Tàric restava a l'expectativa fins que, en enfrontar-se els dos exèrcits, es produís, per la defecció dels vititzans, la relativa inferioritat i el desconcert de la host de Roderic. Això s'esdevenia dins els vuit dies que van del 19 al 26 de juliol i si la mort de Roderic va tenir lloc, com sembla, vers l'hora sisena del dijous 23 del dit mes ⁷⁰, la defecció prèviament pactada entre els fills de Vititza i Tàric s'hauria consumat poques hores abans d'aquell moment.

Derrotat i mort Roderic, les fonts musulmanes ens diuen que Tàric, en persecució dels vençuts, va adreçar-se al congost d'Algesires. La localització d'aquest congost és relativament fàcil si la batalla ha tingut lloc al Barbate, però resulta impossible si hom suposa que el riu de la topada és el Guadalete, i per això Sánchez-Albornoz es veu obligat a dir diverses vegades que les solucions proposades pels erudits indiquen una situació massa a rera guarda de l'indret de la batalla ⁷¹.

Vist que un gran nombre de fonts mereixedores de confiança coincideixen a situar a Écija una nova topada entre rodericians i invasors abans de la presa de Còrdova ⁷², i essent versemblant el que alguns autors musulmans afirmen, que, entre el camp de batalla i Écija, Tàric i els seus van passar per Sidonia i per Morón ⁷³, caldrà buscar el congost d'Algesires en el pas més normal entre aquestes dues darreres localitats per a travessar la serra de Cabras o més probablement la d'Algodonales o entre aquesta i la de Terri.

67. *Ibid.*, n. 49.

68. *Loc. cit.*

69. Ibn al-Cutia, 2.

70. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Dónde y cuándo*, 105.

71. *Itinerario*, 29 ss.

72. *Ibid.*, 31 i especialment n. 38.

73. Tot i haver de rebutjar que passessin després per Carmona i Sevilla, cosa evidentment absurda.

Després d'una nova victòria a Écija, Tàric sembla tenir com a objectiu principal Toledo, vers on es dirigeix, deixant que el seu segon Mugait ar-Rum s'apoderi de Còrdova abans del 20 d'agost, i potser que algun destacament secundari prengui precàriament amb la cooperació dels vititzans Màlaga i Granada ⁷⁴.

Tàric sembla seguir per La Rambla, Montemayor, Castro del Río, Santiago de Calatrava, La Guardia, Jaén, Arquillos, Navas de San Juan, Montizón, Mariena, Alhambra, Puerto Lápiche, Consuegra, Sonseca i Aljofrín, situant-se així davant Toledo, que va ocupar probablement l'11 de novembre ⁷⁵. Segueix després per Guadalajara i Buitrago, travessa Somo-sierra i arriba fins a la Pena d'Amaya, al peu de la serralada Cantàbrica, darrer refugi dels rodericians escapats de la capital. Un cop presa Amaya, s'adreça a Astorga, on probablement seguia en peu l'estructura establerta per Roderic, que és anorreada pel capitost baraber. Acomplerta ja quasi totalment la seva tasca, i sabedor del desembarcament de Mussa a Alge-sires al començament d'estiu del 712, va adreçar-se a Toledo, on devia arribar en iniciar-se la tardor del mateix any ⁷⁶.

Mussa, amb els seus divuit mil soldats àrabs, sembla haver hagut de tornar a prendre Sidònia i haver conquerit després Alcalà de Guadaira, i a continuació Carmona, potser encara amb l'ajut dels vititzans. Però a partir d'aquí sembla operar-se un canvi d'actitud. Els invasors, auxiliars dels partidaris dels fills de Vititza, que fins ara havien respectat les ciutats controlades per aquests, semblen canviar llur paper pel de dominadors en decidir-se a atacar Sevilla, governada sens dubte pel seu arquebisbe Oppas, germà de Vititza. La dita ciutat és llavors assetjada i presa per Mussa, el qual tot seguit encercla Mèrida, on resisteixen també els vititzans, aquesta vegada amb major energia puix que el setge dura molts mesos fins que, per fi, la capital lusitana es rendeix el 30 de juny del 713 ⁷⁷.

Però durant els mesos de l'assetjament de Mèrida havien passat algunes coses importants. En primer lloc, en veure els fracassos inicials de Mussa davant la capital de la Lusitània, els sevillans s'havien sublevat i, amb l'ajut dels de Niebla i els de Beja, havien mort o foragitat els sarraïns. Mussa llavors havia enviat contra Sevilla el seu fill Abd al-Asis el qual havia tornat a sotmetre-la i havia conquerit a continuació les altres dues ciutats i la d'Ossonoba (Faro) ⁷⁸.

Aconseguït aquest èxit, Mussa degué creure arribat el moment, mentre durava el setge de Mèrida i es veia ja potser que la seva rendició

74. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Dónde y cuándo*, 83; i *Itinerario*, 33 s. i n. 65.

75. *Itinerario*, 36 s. i un. 76 s.; i per a la presa de Toledo, *ibid.*, 45 i n. 133.

76. *Ibid.*, 40 ss. i notes corresponents; per a l'arribada de Mussa i el retorn de Tàric a Toledo, *ibid.*, 44 s.

77. *Ibid.*, 49 ss.; per a la rendició de Mèrida, *ibid.*, 55.

78. *Ibid.*, 53.

era inevitable, d'iniciar una acció diplomàtica damunt Àquila a fi d'aconseguir que abandonés els seus dominis a canvi de la restitució del riquíssim patrimoni particular de Vititza als fills d'aquest. Simultàniament Abd al-Asís adreçava el seu exèrcit, victoriós a l'Andalusia occidental, al baix Alemtexio i a l'Algarve, vers les contrades orientals i, després de consolidar la possessió de Màlaga i de Granada, s'acostava a la frontera meridional del regne d'Àquila i obligava Teodomir, que governava per Àquila l'Aurariola, a negociar, després d'alguna resistència, sota pressió militar. Aconseguit l'acord amb Àquila, potser en els primers mesos del 713, Teodomir arribava a una avenença amb Abd al-Asís el 5 d'abril del mateix any, i gràcies a ella aconseguia de conservar en certa manera sota el seu govern tota la conca del Segura i del Vinalopó, amb inclusió d'Alacant, Villena, Bagastre (prop de l'actual Guardamar), Ojós, Mula i Llorca, amb capital a Oriola, reconeixent, però, la sobirania del califa al qual havien de pagar un tribut⁷⁹. Atanagild, successor de Teodomir en morir aquest el 743, va gaudir encara d'aquest règim autònom fins que el 779 fou abolit per Abd ar-Rahman I⁸⁰.

Extingits vers febrer-març del 713 els tres anys de regnat assignats a Àquila per la *Chronica regum Visigothorum* en la versió de les províncies nord-orientals, ¿què va esdevenir-se llavors en aquestes? Sembla segur que Àquila, en compliment del que havia convingut amb els representants de Mussa, va abandonar la seva gent de la Tarraconesa i la Narbonesa i el que pogués restar-li de la Cartaginesa marítima, i va rebre a canvi un milenar de masos a la regió de Toledo on va establir-se, a semblança del que ja havien fet el seu germà Olmund a Sevilla, i l'altre germà Ardabast a Còrdova, cada un dels quals va posseir també un milenar de masos en la corresponent regió. L'establiment d'Olmund i Ardabast en llurs propietats sembla haver estat fet poc després de la derrota i mort de Roderic quan Mussa no havia passat encara a Espanya però es preparava ja a fer-ho. Devia ésser, doncs, en començar l'hivern del 711 que van veure's amb Mussa a l'Àfrica per obtenir-ne la confirmació del que havien pactat amb Tàric. En canvi, l'anada dels tres fills de Vititza a Damasc per aconseguir del califa la ratificació definitiva de llur situació, no devia esdevenir-se fins després de l'avenença amb Àquila, però de totes maneres abans de la mort d'Al-Uàlid el 23 de febrer del 715, puix que fou d'ell de qui van obtenir aquella ratificació que representava l'assegurament d'una fabulosa fortuna personal i unes prerrogatives de

79. *Ibid.*, 54; Manuel SANCHIS I GUARNER, *Història del País Valencià. Època musulmana* (Barcelona 1965), 211 ss. Suposem que l'acord entre Mussa i Àquila va ésser aconseguit els primers mesos del 713, perquè així arribariem als tres anys que la *Chronica regum Visigothorum* li assenyalava de regnat. Cal tenir present que aquesta crònica sovint precisa, al costat dels anys de regnat, els mesos i algun cop els dies, com s'esdevé en el cas de Vamba, a qui atribueix un regnat de vuit anys, sis mesos i catorze dies.

80. SANCHIS I GUARNER, *op. cit.*, 215 ss.

preeminència en el govern de les comunitats mossàrabs i en el protocol de la cort dels valis d'Espanya com a reconeixement de llur origen reial⁸¹.

Mentrestant, els habitants del que restava del antics dominis d'Àquila, en ésser abandonats per aquest a llur sort, no semblen haver acceptat les seves decisions i van preparar-se a resistir la penetració sarraïna. Ho demostra, per un cantó, la presència d'un successor d'Àquila en la versió catalano-septimana de la *Chronica regum Visigothorum*, al qual atribueix un regnat de set anys: "Ardo regnavit annos .VII." ⁸²; i per l'altre, el fet que l'ocupació sarraïna del nord d'Aragó, del centre i nord del regne de València i de la major part de Catalunya no va esdevenir-se fins als temps d'Al-Hurr, quatre o cinc anys més tard ⁸³.

¿Qui era aquest Ardó de qui no coneixeríem el nom exacte si no ens l'hagués conservat la nostra crònica dels reis visigots? No en sabem res. ¿Era un membre de la família de Vititza? És possible i fins i tot probable. ¿Era un personatge de l'alta noblesa, elegit per una assemblea de notables a la manera tradicional visigòtica en ésser abandonada la terra per aquell a qui havien tingut per rei com a hereu directe de Vititza? No és impossible, però no sembla tan probable. El que sí cal rebutjar és que "Ardo" sigui una abreviatura d'"Ardobastus", nom aproximatiu del fill petit de Vititza, com dóna per segur Menéndez Pidal sense molestar-se a demostrar-ho ⁸⁴. Ens asseguruen en la nostra opinió: 1er que en la nostra crònica dels reis visigots els noms d'aquests són quasi sempre donats en forma no abreujada ⁸⁵; 2^{on} que la grafia "Ardo" no presenta en el manuscrit el més lleu signe d'abreviatura; 3er que el nom Ardó és relativament corrent entre els visigots, i especialment entre els de l'angle nord-est de llur domini, com ho demostra que dugués aquest nom el qui pocs anys més tard seria biògraf de sant Benet d'Anià fill del comte visigot de Magalona i anomenat Vititza abans d'adoptar com a monjo el nom de Benet ⁸⁶; 4^{rt} que un regnat d'Ardabast després del d'Àquila no té la més petita lògica perquè el sabem establert a Còrdova i intervenint en la política menuda d'aquesta ciutat i la seva rodalia des dels primers temps de l'ocupació musulmana i en bona amistat amb els dominadors ⁸⁷; i 5^è perquè si el seu regnat hagués estat pactat amb els valis sarraïns i consentit per aquests i pels califes, n'hauríem conservat sens dubte més amples i concrets testimonis documentals o historiogràfics i,

81. Ibn al-Cutia, 3 s. Veg. també la nostra n. 52.

82. ZEUMER, *op. cit.*, 461.

83. RAMON D'ABADAL I DE VINYALS, *op. cit.*, 15 s.

84. MENÉNDEZ PIDAL, *op. cit.*, LIV.

85. Només hi ha levíssimes supressions en els casos de Sisenand, Quindasvint i potser de Reccesvint, amb indicació de l'abreujament. Ho hem pogut comprovar en una fotocòpia dels ff. corresponents del ms. lat. 4667 de la Bibl. Nat. de Paris, facilitada pel nostre estimat amic Anscari M. Mundó qui, ja fa temps, va cridar-nos l'atenció sobre la importància d'aquest text.

86. Ardó, anomenat també Esmaragde, va escriure la *Vita sancti Benedicti Anianensis* poc després de la mort del seu biografiat el 822.

87. Ibn al-Cutia, *loc. cit.*

a més, no hauria durat set anys sinó molts més perquè Ardabast vivia encara i seguia essent un personatge important ben entrat el regnat d'Abd ar-Rahman I en la segona meitat del segle VIII⁸⁸.

Sembla més probable que Ardó fos un familiar de Vititza, tant perquè els seguidors d'Àquila eren partidaris de la monarquia hereditària, com perquè sembla que molts membres de la família reial van refugiar-se a la Septimània i era natural que fos un d'ells el successor⁸⁹.

Tornant ara a Mussa, sabem que, havent ocupat Mèrida, com hem dit, el darrer dia de juny del 713, un mes més tard va adreçar-se a Toledo. Tàric, obeint ordres d'aquell, va sortir a rebre'l, i van trobar-se a Almaraz⁹⁰, nom que significa "l'encontre" i que fou imposat en recordança d'aquella conjunció entre el cap àrab i el seu segon baraber⁹¹. Un cop reunits, encara que no massa ben avinguts, ambdós van passar a Toledo i es van adreçar tot seguit a Saragossa, destruint en passar Medinaceli que els havia oposat resistència. També Saragossa deu haver estat presa per la força i haver requerit algun temps la seva reducció i la de les poblacions del seu voltant, més enllà de les quals, vers el nord i vers l'orient, no semblen haver progressat de moment els invasors⁹².

Després d'algun temps d'estada a Saragossa, potsen en espera de la maduració favorable de la situació en els dominis d'Ardó, no veient que aquella s'hagués de produir ràpidament, Mussa va decidir d'emprendre una campanya de submissió dels darrers reductes rodericians del nord d'Espanya, mentre deixava Tàric a Saragossa perquè seguís vetllant de prop l'evolució dels esdeveniments en el que restava de la zona vititzana. Mussa remunta llavors la vall de l'Ebre i pacta amb el magnat visigot Casi, governador probablement de la regió de Tarassona, Borja i Terrer, un dels fills del qual, Fortuny, sembla haver acompanyat Àquila i els seus germans a Damasc poc després i haver esdevingut allà "maula" o client del califa Al-Ualid⁹³. És prou conegut que els descendents del dit magnat, convertits a l'islamisme, van constituir la poderosa família dels Banu-Casi que va jugar un paper tan important en la història de la vall mitjana de l'Ebre a la darrereria del segle VIII i durant tota la centúria següent.

Va seguir després Mussa per Calahorra i el país dels bascos i va continuar per Briviesca i Astorga, va travessar el pas de Cebreiro, després de creuar el Bierzo, i va arribar fins a Lugo. En aquesta ciutat va aconseguir-lo un missatger del califa (que era el segon que aquest li enviava),

88. *Ibid.*, 28 s.

89. La crònica d'Alfons III d'Astúries ens ho diu: "Gothi vero partim gladio, partim fame perierunt. Sed qui ex semine regio remanserunt, quidam ex illis Franciam petierunt".

90. A una quinzena de quilòmetres al sud-oest de Navalmoral de la Mata.

91. *Itinerario*, 55 s.

92. *Ibid.*, 56 i n. 52. També ABADAL, *op. cit.*, 9 ss., i sobretot 14.

93. *Itinerario*, 65 ss.; i ABADAL, *op. cit.*, 15, n. 17.

el qual va manar-li de part del seu senyor que retornés a Damasc a donar compte de la seva comesa. Mussa va entretenir-se, encara, tornant a Astorga i passant a continuació per Zamora i Salamanca, i després de travessar el pas de Valmuza a la serra de la Penya de França, va tornar per fi a Toledo on devia reunir-se amb Tàric que tornava de Saragossa sense haver obtingut la rendició d'Ardó i els seus partidaris. Tots dos junts, acompanyats pels missatgers del califa, van anar llavors a Còrdova i a Sevilla, on Mussa va deixar el seu fill Abd al-Asís en funcions de valí. El mes d'agost Mussa s'embarcava a Algesires, arribava a Cairuan abans del 15 de setembre, passava per Al-Fustat (Egipte) el 7 de desembre del 714 i entrava a Damasc poc abans que hi morís el califa Al-Uàlid el 25 de febrer del 715 ⁹⁴.

És sabut que el successor d'Al-Uàlid, Sulaiman, va tractar Mussa molt durament i va confiscar-li la major part dels seus béns. Sens dubte Tàric, enemistat amb Mussa i amenaçat per ell, va contribuir a desacreditar-lo davant el califa, però podem sospitar que els fills de Vititza, que havien estat a Damasc cosa d'un any abans del retorn de Mussa a la capital del califat, van bescantar-lo i van ajudar a crear-li una atmosfera desfavorable perquè devien estar ressentits envers ell a conseqüència del canvi de política contrari als vititzans que havia iniciat amb l'atac a Sevilla, poc després d'arribar a Espanya.

El seu fill Abd al-Asís va accentuar encara la línia marcada pel seu pare perquè, probablement com a preparació d'una investida final contra el regne d'Ardó, va arribar a una veritable inversió d'aliances, acostant-se als rodericians. Aquesta és la interpretació que creiem que cal donar al seu matrimoni amb Eilo o Egilona, la vídua de Roderic. Llavors, sigui per pròpia ambició, sigui per ressentiment contra Sulaiman que tan ingratement havia tractat el seu pare, sigui per incitació d'Eilo, sigui per tots o alguns d'aquests motius, sembla que Abd al-Asís va intentar de fer-se proclamar rei i d'independitzar-se de Damasc. Sulaiman, havent entrat en sospita, van donar ordre de matar-lo, ordre que va ésser complerta mentre la víctima feia oració en l'antiga església sevillana de Santa Rufina, convertida en mesquita. Això s'esdevenia pel març del 716 ⁹⁵; la brevetat del govern del fill de Mussa no li havia permès de completar l'ocupació del que restava del reialme visigòtic que sens dubte havia preparat.

Abd al-Asís és succeït interinament pel seu cosí germà Aiub, el qual governa sis mesos, fins que ve a substituir-lo Al-Hurr. Aquest trasllada la seva cort de Sevilla a Còrdova i el seu govern dura des de la tardor del 716 fins a març-abril del 719.

Com que Al-Maccarí afirma, a base de bons textos antics que acostuma

94. *Itinerario*, 68 ss., i 63, n. 76.

95. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *La España musulmana*, I (Buenos Aires 1946), 53 ss.

a interpretar rectament, que foren els successors d'Aiub els qui "conqueriren Barcelona per la part d'orient" i van penetrar després a França ⁹⁶, si tenim en compte que és ben segur que l'entrada a la Gàllia Narbonesa fou obra del successor d'Al-Hurr, hem d'arribar a la conclusió que aquest fou qui va ocupar la major part de Catalunya junt amb el nord d'Aragó i el que restava del País Valencià. Com que, en arribar Al-Hurr al territori que havia de governar, ja havia transcorregut el temps d'estiu, únic que llavors permetia una campanya militar important, i va deixar el govern per la primavera del 719, l'ocupació del Xúquer a la Muga i fins al Pirineu central havia d'ésser feta durant el bon temps del 717 i el 718, conclusió a la qual ja havia arribat Diago en la seva història dels comtes de Barcelona publicada el 1603 ⁹⁷.

L'ocupació degué ésser feta, en part per negociació, en part per l'acció militar, tal com diu l'*Anònim de Còrdova*: "debellando et pacificando" ⁹⁸. Sembla que llavors foren destruïdes les ciutats d'Elx, Sagunt, Tarragona, Mataró i Empúries, algunes de les quals ja havien sofert molt amb la irrupció dels francs vers el 258 i amb l'entrada dels visigots en temps d'Euric vers la fi del segle v. Barcelona mateix sembla haver estat ocupada per la força puix que, segons Al-Maccari, la "conqueriren".

Hem parlat de l'ocupació fins a la Muga perquè el recinte fortificat visigòtic de Roses sembla haver estat en servei en aquest moment. Construït probablement llavors de la revolta de Pau, el "rei suprem d'Orient", no tenia objecte després, perquè a banda i banda del dit recinte s'estenien amples territoris del reialme visigòtic, però el fet d'haver-s'hi trobat una moneda d'Aquila (l'encunyada a Girona) indica una nova utilització, pels vititzans, en aquesta època, que no podia estar justificada més que per haver estat el pern oriental d'una línia de resistència contra uns enemics procedents del sud. Cal assenyalar que alguna altra de les poques monedes conservades del fill de Vititza ha estat trobada en la zona fronterera entre l'Empordà i el Rosselló, on van muntar la guàrdia i percebre llurs pagues durant dos o tres anys els guerrers de les hosts d'Ardó ⁹⁹.

Per la primavera del 719 Al-Hurr era substituït per Al-Samh, a qui el califa Umar havia encarregat un report complet i exacte de la situació a Espanya per si convenia ordenar-ne l'evacuació. La informació va resultar favorable a la continuació del domini sarraí a la Península i sens

96. ABADAL, *op. cit.*, 46.

97. FRANCESC DIAGO, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona* (Barcelona 1603), f. 47 c: "El año siguiente de setecientos y diez y siete entraron los moros por Cathaluña y rindieron Barcelona".

98. ED. MOMMSEN, 356.

99. MASSOT, DURAND i PUIG, *op. cit.*, 572, ens diuen que una de les monedes d'Aquila encunyada a Narbona fou trobada el 1882 a Les Illes, o sigui a uns tres quilòmetres al nord de La Bajol, ja en territori francès. PALOL, *op. cit.*, 148 s., és qui ens dona la cronologia del castell visigòtic de Puig Rom, a Roses.

dubte també a la seva expansió vers el nord. Com a conseqüència d'això, en venir el bon temps del 720, Al-Samh envestia la barrera del Pirineu, enfonjava les defenses d'Ardó, ocupava el Rosselló i es presentava davant Narbona, l'assetjava i acabava assaltant-la, fent-hi una gran matança entre els seus defensors i habitants i prenent com a captius les dones i els infants, que van ésser duts a l'interior d'Espanya ¹⁰⁰.

S'esdevenia això el 720, segurament vers la fi de la primavera o començament d'estiu. Feia set anys de l'inici del govern d'Ardó, els mateixos que li atribueix de regnat la nostra crònica dels reis visigots. Com que encara durant cinc anys grans extensions de la Septimània van restar lliures de sarraïns comprnent-hi ciutats importants, com Carcassona, Bessiers, Agde, Magalona i Nemze, hem de deduir que Ardó, tancat dins Narbona, va dirigir la defensa d'aquesta ciutat i va morir-hi en els terribles moments de la sagnant entrada de les forces d'Al-Samh.

Ocupada Narbona, aquest la converteix en base d'operacions i, la primavera de l'any següent, s'adreça contra Tolosa i l'assetja, però Eudes, duc d'Aquitània, l'ataca amb un poderós exèrcit d'aquitans i francs, i de la topada resulten desfets els sarraïns i mort el seu cap el 10 de juny del 721. Abd ar-Rahman al-Gafiquí reuneix les escasses restes de l'exèrcit derrotat i es refugia a Narbona.

La interinitat del Gafiquí és coberta dins el mateix estiu del 721 per Anbassa ibn Suhain, el qual, després de refer les seves tropes, que han tornat a sofrir alguns revessos, ataca Carcassona que és ocupada per capitulació a mitjan 725. Llavors Anbassa s'adreça vers l'est i, també per capitulació, s'apodera de la resta de la Septimània fins a Nemze dins l'estiu del mateix any. Així era completada la conquesta i destrucció de l'estat visigòtic iniciada catorze anys abans ¹⁰¹.

L'empenta d'Anbassa havia de dur-lo en aquell mateix estiu a Autun (assaltat el 22 d'agost) i a Sens, a menys de cent quilòmetres al sud-est de París, mentre més a l'est arribava fins a Luxeuil, al peu dels Vosges. Greument ferit, però, va morir durant la retirada vers el sur pel gener del 726 ¹⁰².

I ara, com a colofó, sembla escaient d'examinar què diu sobre els esdeveniments que acabem d'estudiar la nostra historiografia medieval.

Ja hem vist com les nostres versions de la *Chronica regum Visigothorum* consignaven valuoses però brevíssimes informacions sobre Aquila i Ardó. Després, els nostres més antics crònicons —els de la sèrie *Rivipullense*— no saben res de Roderic, ni de cap rei visigot i, quant a la invasió sarraïna, la primera notícia és, equivocant la data: "707. Sema

100. ARADAL, *op. cit.*, 17 s.

101. *Ibid.*, 19 ss.

102. *Ibid.*, 23 s.; LÉVI-PROVENÇAL, *op. cit.*, 36.

rex, cum Sarracenis, in Hispania ingressus est”¹⁰³, i la segona, amb una equivocació semblant: “715. Sema, rex Sarracenorum, Narbonam cepit”¹⁰⁴. Les notícies següents referents als sarraïns ja són el lliurament de Girona a Carlemany el 785, i la reconquesta de Barcelona per Lluís *el Bondadós* el 801¹⁰⁵.

Per tant, les nostres informacions més reculades sobre la invasió són, en els segles x i xi, les relatives a l'envestida d'Al-Samh, anomenat “Sema”, “Sama”, “Soma”, “Zama”, “Zema” o “Zoma” o “Azoma” per les fonts cristianes¹⁰⁶. Ni la vetusta historiografia de la Catalunya occidental —*Genealogies de Roda* i *Memoriae d'Alaó*— es remunta en aquesta matèria més enrera del segle ix¹⁰⁷.

En realitat els catalans no tenen coneixement de la història i la llegenda del rei Roderic fins a la divulgació a casa nostra de l'obra historiogràfica de Roderic Ximénez de Rada a la qual hem hagut ja de referir-nos extensament. Aquesta divulgació comença el 1266 amb la traducció d'aquelles obres al català, i especialment el 1267-1268 amb la redacció dels resums llatí i català de la principal de les dites obres¹⁰⁸. Amb tot, la introducció en la nostra historiografia oficial de les notícies relatives a la invasió i a èpoques anteriors, procedents de l'Arquebisbe, no s'esdevé fins que Pere *el Cerimoniós* fa escriure a mitjan segle xiv les primeres redaccions de la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, mal anomenada de Sant Joan de la Penya¹⁰⁹. Quant als crònicons de la sèrie *Barcinonense*, no admeten notícies sobre la invasió sarraïna fins a la darrerria del segle xiv i encara les donen equivocades. En efecte, aquelles informacions no apareixen més que en el cronicó de Guillem Mascaró o *Barcinonense IV*, redactat en la part que ens interessa entre 1387 i 1396, que es limita a dir: “De capcione Ispanie. Anno Domini .DCC.XIIII°. .IIII°. ydus novembris, ingressi sunt Sarraceni Yspaniam et ceperunt eam per prodicionem comitis Iuliani”¹¹⁰. I d'aquest meteix temps, o d'un xic més tard, sembla una interpolació del *Rivipullense II*, acabat al començament

103. Cronicó *Rivipullense I*, publ. per J. L. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, V (Madrid 1806), 242.

104. *Ibid.* La transcripció de Villanueva diu “Sema ex Sarracenororum Nu”, probablement per ésser de difícil lectura el final de la frase. El Cronicó *Rivipullense II* (ms. 558 de la Bibl. Universitària de Barcelona, f. 29 r°) ens ha permès la restitució.

105. VILLANUEVA, *op. cit.*, 242 s.

106. El Cronicó *Rivipullense I* ja hem vist que duu “Sema”; el *Rivipullense II* i Francesc al *Llibre de les nobleses dels reis* diuen “Sema” i “Sama”; la *Historia de Rasal* diu “Zema”; Tomic transcriu “Soma”; Ximénez de Rada a la *Historia Arabum* dona “Zama”; els textos catalans derivats de l'Arquebisbe diuen “Zoma”, llevat d'un resum llatí de mitjan segle xiv, fet pel canonge de Barcelona Bernat Sa-Rovira, que transcriu “Azoma”.

107. Els fets més reculats que narren en relació amb els sarraïns són l'expulsió d'Asnar Gali I del seu comtat d'Aragó pel seu gendre Garcia amb l'ajut d'aquells (vers 820), i l'acció reconqueridora de Bernat de Ribagorça i els seus germans dins la primera meitat del segle x.

108. Veg. més amunt, pàg. 22, i especialment la nostra n. 62.

109. No ha arribat fins a nosaltres la seva primera redacció llatina que devia ésser la més antiga de totes les conegudes i suposades, i que Jordi Rubió ha considerat redactada entre 1336 i 1359. De les versions conservades la més antiga, que és la catalana continguda en el ms. 1811 de la Bibl. Nac. de Madrid, ha estat datada pel mateix Rubió al 1366.

110. Ms. 485 de la Bibl. de Catalunya, f. 286 r°.

del segle XIV, que diu: "DC.XCIX. Perdicio comitis Iuliani in Yspania", i tres efemèrides més avall: "DCC.XI. Invaluit perdicio comitis Iuliani in Yspania" ¹¹¹.

Potser no estarà de més de fer remarcar ací que els nostres textos relacionats amb el resum atribuït a Pere Ribera de Perpinyà, comprenent-hi aquest mateix resum, afegeixen a la narració dels fets de la invasió alguns detalls que no sabem que apareguin en altres textos, i que igualment poden haver estat imaginats per Ribera, com poden procedir d'una font inconeguda, potser mereixedora d'alguna confiança, almenys en part. Els consignarem ací per si algun especialista els pot trobar alguna filiació satisfactòria.

Els detalls a què ens referim són els següents:

1er Diuen que Julià tenia el seu comtat en la terra del que després fou el regne de Granada, i que hi posseïa ports de mar i molts castells ¹¹².

2^{on} Que el qui havia d'ésser proclamat rei després de l'eliminació de Roderic, era precisament el comte Julià, el qual havia de tenir Espanya pel rei dels sarraïns ¹¹³.

I 3er que el rei Roderic va morir a mans dels mateixos fills de Vititza en el curs de la batalla del Guadelac ¹¹⁴.

Ens resta d'examinar ara un text enigmàtic, que sembla tenir una relació més directa amb el tema que estudiem i venir en ajut de la tesi principal que ens hem atrevit a apuntar en el present treball.

En tres compilacions històrico-legendàries estretament lligades entre elles —la del manuscrit 152 de la Biblioteca de Catalunya, de la darrerria del segle XIV, la titulada *Libre de les nobleses dels reys* del barceloní Francesc, de mitjan segle XV ¹¹⁵, i la bilingüe catalano-aragonesa absurdament anomenada *Historia de Rasal*, de la fi d'aquest mateix segle ¹¹⁶— apareixen com un de llurs elements integrants unes estranyes genealogies dels reis de França i d'alguns dels visigots dels darrers temps, que pertanyen sense cap dubte al nucli inicial de la dita família de compilacions, nucli que hem considerat constituït l'any 1283 o molt poc abans ¹¹⁷.

111. Ms. 558 de la Bibl. Univ. de Barcelona, f. 29 r°.

112. Ms. 485 de la Bibl. de Catalunya, f. 317 r°: "qui comes habebat comitatum in terra quam modo tenet rex Granate, et tenebat portus maris et fortitudines multas". Pot estar inspirat en les següents frases de Roderic de Toledo (ed. LORENZANA, 64 s.): "et in oppido quod Consocra dicitur, et in maritimis diversarum possessionum titulis abundabat".

113. Al mateix ms. 485, f. 317 v°: "Veruntamen talis erat conveniencia inter ipsos et regem Sarracenorum, quod, capta Ispania et interfecto rege Roderico, eligeretur in regem comes Iulianus et quod teneret Ispaniam pro rege Sarracenorum".

114. *Ibid.*, f. 317 v° i 318 r°: "Duo autem filii Utice, qui cum Iuliano conspiraverant, contra regem Rodericum in hoc prelio assisterunt, a quibus ibidem extitit interfectus", en contradicció amb Ximénez de Rada que diu que hom creu que el rei fou mort per Julià.

115. Ms. 487 de la Bibl. de Catalunya; veg. el nostre estudi *El "Libre de les nobleses dels reys"*, "EUC", XIII (1928), 485-524. Per al ms. 152, veg. Jordi RUBIÓ, *Algunes interpolacions en els manuscrits de la Crònica d'En Desclot*, "EUC", VI (1932), 1-12 i 129-158.

116. Ms. 1814 de la Bibl. Nac. de Madrid.

117. Veg. els nostres treballs *La historiografia de Catalunya en el període primitiu*, "ER", III (1951-1952), 13, n. 37 i pàg. 27; i *La Crònica de Sant Pere de les Puelles*, "I Colloqui d'història del monaquisme català", II (Santes Creus 1969), 36, n. 4, i sobretot 40 ss.

Aquestes genealogies són terriblement desballestades, tant perquè se salten molts reis, com perquè en dupliquen d'altres, com, sobretot, perquè molt sovint deformen els noms dels monarques fins a fer-los quasi inidentificables. Per altra part, resulten d'interès excepcional perquè són quasi l'únic text en tota la nostra historiografia medieval que fa al·lusions als reis francs de la dinastia merovingia¹¹⁸, i precisament, en parlar de l'origen d'aquesta, expliquen una llegenda que té poc a veure amb la prou coneguda que la presenta com a procedent de Troia, sinó que sorprenentment diu que els tres primers reis del llinatge foren negres, els dos següents foren llors, o sigui de color mesclada, i el sisè ja fou blanc. Vers la fi de la genealogia merovingia hi ha intercalades notes relatives a quatre reis visigots: "Bamba", "Giga" (anomenat també "Ginga" o "Guiga", segons els manuscrits), "Vacenos" (que apareix també en la forma "Vaccaneos") i "Arbot" (que surt també amb la variant "Erbot"). El primer d'aquests noms és fàcilment identificable: es tracta naturalment de Vamba, l'antecessor d'Ervigi. "Giga" ja resulta més difícil d'interpretar, sobretot perquè ens és presentat com a fill i successor de "Bamba", però és ben segur que hi hem de reconèixer el nom d'Ègica (escrit sovint "Egiga" en els manuscrits antics)¹¹⁹, el fill i successor d'Ervigi. Quant a "Vacenos" o "Vaccaneos", puix que ens el donen com a fill i successor de "Giga", hem de pensar que és el nom de Vititza, mal interpretat a través de la forma obliqua "Witizane". En fi, "Arbot", donat com a fill i successor de "Vacenos" i cosí germà del comte Julià, és evidentment el nostre Ardó confós i refós amb el seu antecessor Àquila del qual hom prescindeix, tal com abans hom havia prescindit d'Ervigi confonent-lo i refonent-lo també amb Vamba.

I ara vejam què diu el text que comentem en relació amb "Vacenos" i "Arbot"¹²⁰:

"En l'any de nostre Senyor .DCC.XI. començà a regnar Vacenos, fill de Giga; lo qual pres muller a hac-ne .i. fill qui hac nom Arbot. Lo qual Vacenos fon bon d'armes, e prous e valent de son cors, ço és en feït d'armes; e fou gran amich del rey de Castella e del rey de Portugal. E regnà aquell Vacenos .XII. anys, e morí; lo qual fon molt plant per la bonea qui en ell era.

"En l'any de nostra senyor Jesuchrist .D[CC].XXII. comensà a regna[r]

118. Parlen també dels reis merovingis: Tomic, que va treure la seva informació d'alguna font relacionada estretament amb aquestes genealogies; la *Crònica dels reis francs* de Gotmar II bisbe de Girona, el qual devia recollir les seves notícies directament a França en un viatge que va fer-hi l'estiu del 939 i va escriure la seva obra vers la fi d'aquest any o el començament del següent; i naturalment algunes de les nostres cròniques universals, compostes generalment mitjançant la traducció i adaptació de textos d'origen francès.

119. ZEUMER, *op. cit.*, 461.

120. El primer paràgraf és transcrit del ms. 152 de la Bibl. de Catalunya, f. 6 vº; la continuació, per faltar en aquest ms. per mutilació, ha estat tret del *Libre de les nobleses dels reis*, f. XIII vº i XIV vº. Les correccions, indicades entre [], han estat fetes a la vista del ms. 1814 de la Bibl. Nac. de Madrid, f. XIX d i XX a i b, o per exigir-les el sentit.

en Espanya Sema, rey dels moros, los cals moros exiren de Barbaria e de Marrochs, qui és en les partides d'Àfrica; los cals moros passaren per l'estret de Gibeltar, e assò fo per consentiment de Erbot, fill del rey Vancenos demont dit, *lo cal Erbot fo lo pus derrer rey del linatge dels gentils e dels gots*, de què Èrcules l'avia poblade. E lo nabot del rey Vancenos, lo cal hac nom lo comte Julià, [era] cosí germà del dit rey Herbot d'Espanya, he com sabé lo dit comte Julià que ls moros entraven en Espanya, *e regnant lo rey Rodrigo de Castella*, lo dit comte Julià se'n anà al dit rey de Castella e dix-li la traïció que Erbot avia feta, qui avia consentit d'entrar los sarraïns en Espanya: — Per què, senyor, és a vós gran dan e a mi. — He cant lo rey Rodrigo hac entese la rahó del comte Julià, cascun amb son poder s'eparellà. E hanà lo rey Rodrigo contre los moros, ab los cals agué gran batalla; e per virtut de Déu los moros foren vensuts. E los dits moros, quant veheren que ells eren vensuts, agren consell què farien ne què no. E an assò ells agren secors, que los vench gran compaye de la Barbaria, la cal cant la veeren ne foren fort alegres; e axí mateix que feren sert acort ab lo comte Julià. He de tot assò no sabia res lo rey Rodrigo de Castella, mas feren llur esforços en venir ha altre batalla, cuydant gitar de la terra los moros. E faeren la batalla molt fort, que durà per .VIII. jorns abans que agués fi. Mas a la fi no poch pus lo rey Rodrigo, ans morí en la batalla ell e la més part de la cavellaria e de la companya de peu, que envides n'escapà nengú. He llavors los sarraïns preseren tota la terra de Castella e de mar a mon[t] qui és en Espanya, que deuyts ensà no n'exiren."

Al nostre parer, aquest text obeeix a un record, alterat i afeblit, però cert, dels esdeveniments que hem intentat d'analitzar; text que, per altra part, només a la llum d'aquesta anàlisi pot rebre una explicació satisfactòria. No es tracta simplement d'una invenció muntada sobre uns noms proporcionats per una esquemàtica genealogia-cronologia. L'entesa d'"Arbot" amb els sarraïns i la divisió de la Península entre un descendent de Vititza i Roderic presentat ingènuament i anacrònica, però encertadament en el fons, com a rei de Castella perquè va regir les terres que en línies generals foren segles més tard les dels reis castellano-lleonesos, no són dades banals que puguin ésser inventades com a pur farciment.

És cert que algunes de les dades autèntiques d'aquesta narració podien procedir de Ximénez de Rada, l'obra del qual, com hem dit, era ja coneguda entre nosaltres abans del 1283. Per exemple, la durada de vuit dies de la batalla (si aquesta dada no fou interpolada posteriorment) i la mort de Roderic poden o no haver sortit de la *Historia Gothica*. Però el text que va donar els noms dels reis visigots al compilador del 1283 no era una simple genealogia-cronologia com la *Chronica regum Visigothorum*, sinó que contenia, encara que en forma molt sintetitzada, alguna informació

més, i concretament la divisió del regne visigòtic en morir Vititza i les característiques aproximades d'aquesta divisió, i també els tractes dels descendents de Vititza amb els sarràins independentment de Ximénez de Rada, puix que aquest desconeix el nom d'Ardó i dona ben explícitament, encara que equivocadament, els noms dels fills de Vititza, noms que el nostre text ignora ¹²¹.

Però evidentment cal preguntar-se quina mena de text era aquest, amb notícies tan confoses i amb noms tan deformats. I, en meditar sobre aquest problema, han de venir-nos forçosament a la memòria les extraordinàries alteracions que els noms propis sofreixen en passar del llatí a l'àrab i més encara si després han estat traslladats des d'aquest a una llengua romànica. Recordem que en els textos àrabs Roderic passa sovint a "Loderic"; Teodomir a "Tudmir", Julià a "Bulian" o "Ulban", Sisebut a "Xaixut" o "Xaixaiut", Gundemar a "Andamar", Clotilde a "Gortile", Teodobert a "Decoxert" i Gontran a "Cortan" ¹²². I si observem el que s'ha esdevingut quan un nom germànic ha passat al llatí, després a l'àrab, d'aquest al portuguès i finalment al castellà, convertint així "Witiza" en "Acosta" ¹²³, no ens ha d'estranyar que el mateix "Witiza" es converteixi, en ésser traslladat del llatí al català a través de l'àrab i potser d'una retraducció llatina, en "Vacenos" o "Vaccaneos", "Ardo" en "Arbot", "Meroveus" en "Moroynus", "Thierry" en "Tirin" i "Clotaires" en "Cloqueyres".

És prou conegut que el bisbe Gotmar II de Girona va regalar a Al-Hacam, fill i hereu d'Abd ar-Rahman III, una crònica dels reis francs, molt sumària, que ell mateix havia escrit el 939-940, i que només ha arribat fins a nosaltres en una traducció a l'àrab ¹²⁴. Doncs bé, creiem que el text de què va disposar el compilador del 1283 era també alguna crònica bastant esquemàtica dels reis francs i d'alguns reis visigots que, tot i ésser sens dubte escrita en llatí en el seu original, només li havia arribat en una versió àrab que va traduir, o li van traduir, com va poder. Aquest text, quant als reis francs, només devia parlar dels de la primera raça perquè devia ésser redactat, en el seu original llatí, vers la meitat del segle VIII, abans de l'ascens de Pipí *el Breu* al soli reial el 752. Després de traduït a l'àrab, hom hi devia afegir la fantasia, d'aire nord-africà, dels tres reis negres i els dos llors. I en la traducció al català, probablement a través d'un nou trasllat al llatí, fet en època reculada i escrit potser en

121. Ja s'ha pogut veure que dona Ardó (Arbot) com a fill de Vititza (Vacenos). Ximénez de Rada coneix només dos fills de Vititza i els dona els noms de Sisibert i Eba.

122. Veg. per a aquestes deformacions: MACHADO, *La Historia de los godos según Ibn Jaldun*, 139-155 i especialment 146 ss.; i FRANCISCO FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ, *Crónica de los reyes francos, por Gotmaro II, obispo de Gerona*, "Boletín de la Real Academia de la Historia", I (1877), 454-470 i especialment 469.

123. És el cas de Rasis; veg. SAAVEDRA, *op. cit.*, 8.

124. Veg. les nostres nn. 118 i 122.

lletra visigòtica, el compilador del 1283 va cometre nous errors i noves confusions.

I malgrat tot, en aquest text, absurd i venerable alhora, ens arriba un ressò, deformat i apagadíssim, però en el fons autèntic, de la tragèdia viscuda per la gent del nostre país fa més de dotze segles.

DISCURS DE CONTESTACIÓ
DE JORDI RUBIÓ I BALAGUER

Obeint la vostra designació, Sr. President, torno avui a tenir l'honor de portar la veu de l'Acadèmia donant-hi la benvinguda a un nou company. Amb ell em lliguen records d'experiències viscudes al llarg de 45 anys. Parlo d'experiències perquè aquest és el nom que reclamen tant el treball del qui assaja l'exposició d'un tema d'estudi des d'una càtedra, com el fruit de la col·laboració d'un col·lega actiu i ben dotat en les tasques d'una entitat de responsabilitats molt altes. És clar que la vida és una cadena d'experiències. Damunt d'elles tanmateix, si bé en diferent esfera de les que es descabdellen en l'àmbit sentimental i familiar, les dues altres experiències són per a mi font constant d'estímul i a la vegada de fre i de temença. Per una banda el sentir la tensió expectant de l'alumne àvid d'aprendre, o la possible objecció, que flota en l'ambient de l'aula, de l'auditori decebut. Per l'altra banda el treball d'afinar el propi criteri acordant-lo tant com sigui possible amb el dels companys si dissenteixen, i això tant a la conversa privada com al debat en una corporació. Sincerament he de dir-vos, senyors, que amb el Sr. Miquel Coll i Alentorn he fet experiències d'una i altra categoria i gràcies a elles puc avui dir que no és solament un company, sinó un vell, autèntic i provat amic el qui, en nom de l'Acadèmia, surt a saludar-lo quan entra a la nostra Casa.

No permeten les circumstàncies que ara m'esplai massa entrant al terreny de les meves recordances, però no puc deixar d'esmentar que vaig conèixer personalment el recipiendari l'any 1926 al curs de Literatura catalana dels *Estudis Universitaris Catalans*. Aquells ensenyaments, als quals va donar el meu pare tanta personalitat i eficàcia, no tenien local propi. Començaren al vell Ateneu Barcelonès, al costat del Teatre Principal. Van passar després al nou estatge del mateix Ateneu al carrer de la Cánuda i uns anys més tard la Mancomunitat els va acollir en una sala de la planta baixa del Palau de la Diputació. La Dictadura Primo de Rivera ens en va treure i els cursos 1923-24 i 1924-25, per a mi aquest de memòria inoblidable, varen ésser donats a la Sala blava de la Biblioteca de Catalunya. El següent, de 1925 al 1926, ens refugiàrem a l'Ateneu Politécnic creat per allotjar els ensenyaments dels professors destituïts

de la Mancomunitat, a un noble casal del carrer Alt de Sant Pere. Molts vespres en sortia jo amb alguns alumnes i a través de la conversa vaig anar sabent antecedents d'aquell jove enginyer tèxtil de tan arrelada vocació per als estudis històrics. La severa tècnica que va aprendre a dominar a l'Escola de Terrassa no va pas assecar el llevat humanístic deixat en el seu esperit pels anys del batxillerat cursats als Escolapis. Aquell jove que entre els 17 i els 21 anys havia fet l'assaig de traduir en vers català gran part del *Cid* de Corneille, un vespre, sortint de la lliçó, em lliurà un article sobre la influència de les cançons de gesta franceses damunt la crònica de Desclot¹. L'autor no havia fet encara 23 anys però ja recercava i argumentava com un mestre. Havien actuat les afinitats electives, les *Wahlverwandtschaften* que deia Goethe, les quals tan important paper juguen quan encarrilen, sense que ens en donem prou compte, les nostres vocacions. Qui n'havia provocat el moviment va ser probablement Ferran Soldevila amb el seu primer estudi sobre les restes de relacions versificades a les cròniques de Jaume I i de Desclot. Pocs mesos després Coll i Alentorn publicava als *EUC* un altre estudi assenyalant els passatges de tema èpic als *Proverbis* que llavors atribuïem a un Guillem de Cervera que avui identifiquem amb Cerverí de Girona. El nostre company David Romano i el President de l'Acadèmia en tenen el mèrit. Aquell breu article de Coll i Alentorn demostrava per primera vegada l'esment a les lletres catalanes d'un tema èpic castellà.

Aquestes dues publicacions són les que encapçalen la bibliografia històrica del nostre company, però no les recordo per aquesta circumstància, és a dir perquè són les primeres, sinó senzillament perquè estan tan bé que ens revelaven un temperament amb el qual calia comptar. No eren temptatives d'assaigs d'un alumne aplicat fetes sota la tutela del mestre i mirant de seguir les seves instruccions. L'autor, amb personalitat, havia triat un camp de treball i hi aplicava els seus mètodes de recerca, utilitzant la bibliografia pertinent. L'aplaudiment dels qui compartíem la responsabilitat de la revista fou unànime. L'any següent Coll i Alentorn hi publicà un altre estudi sobre l'anomenat *Libre de les Nobleses dels Reys*, molt nou pel tema (de *terreny gairebé verge* el qualifica l'autor) i gens fàcil de tractar per la complexitat dels elements que eren combinats en aquell text. La precisió de l'anàlisi de les fonts ja presagiava el virtuosisme en el qual avui excelleix la capacitat polèmica del nostre amic. Bé sabem, per altra banda, que l'alta fidelitat de qualsevol instrument d'exploració, no solament exigeix una habilitat especial en aquell qui el manipula, sinó per damunt de tot, un previ coneixement del mapa on podrien ésser localitzats els possibles filons d'influència o filtració. El jove Coll i Alentorn ja tenia fet

1. Publicat als *Estudis Universitaris Catalans*, XII, 1927, pp. 46-58.

un bon esborrany d'aquell mapa i hi eren representades les relacions històriques i llegendàries de les lletres medievals que podien circular a la nostra Catalunya. L'estudi sobre el *Libre de les Nobleses dels Reys* conté el germe d'altres treballs històrics del mateix autor² i crec que representa el moment que podia donar per finalida la seva vetlla d'armes i preparar i escriure la gran síntesi sobre *La historiografia de Catalunya en el període primitiu* (1951-52). Va obtenir en 1950 el Premi Milà i Fontanals de l'Institut d'Estudis Catalans i, per la seva bàsica solidesa, té una vàlua digna del nom de l'alta distinció que li va ser conferida.

Fa estrany que la sòlida preparació històrica de Miquel Coll i Alentorn trigués alguns anys a tornar a donar mostra pública de la seva eficàcia, ja que el primer volum del *Desclot* no va sortir fins al 1949 i l'estudi al qual abans m'he referit, fins al 1950 no va ser presentat a l'Institut. Si no oblidem que el nostre nou company era enginyer tèxtil i va exercir en llocs importants la seva professió, no ens sorprendrà que, per tal de situar-s'hi, enfortís la seva formació tècnica, sobretot quan va voler fundar una família. Pensem també que els esdeveniments polítics, la proclamació de la segona república espanyola i la concessió a Catalunya de l'estatut de la seva autonomia havien d'activar el ferment que, des de l'adolescència, bullia en el temperament de Coll i Alentorn, i havien d'excitar-lo a intervenir en la orientació de la nostra vida pública. Aquestes activitats però, difícilment podien ésser practicades, tal com ell les sentia, sota les condicions consegüents a l'acabament de la nostra guerra. Al costat de la tècnica professional, només li restava un camí obert: el de treballar per tal d'intensificar el coneixement de la nostra cultura i de continuar les recerques historiogràfiques de la seva juvenesa. Sense perdre temps consultant si els auguris eren favorables i sense por a les malícies del temps, el 1942 Miquel Coll i Alentorn i Ramon Aramon i Serra, avui secretari general de l'I.E.C., reorganitzaren les càtedres dels Estudis Universitaris Catalans. El meu pare que regentava la de Literatura catalana ja era mort i jo, que l'havia suplert els seus últims anys, vaig ésser encarregat de substituir-lo. A l'octubre d'aquell any de 1942 vaig començar, sense gasetilles ni fer tocar les campanes, el curs xxxiii de la càtedra, primer de la seva represa.

En començar el meu parlament m'he referit a les experiències que he viscut amb el company al discurs del qual estic contestant en nom de l'Acadèmia. Doncs bé, vull dir-vos que ell, gràcies al qual, en bona part, donava jo unes lliçons d'història de les nostres lletres, va voler matricular-

2. Citaré només *La llegenda d'Otger Cataló* (1947-48) i *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada* (1957). El coneixement tan original que revela de les grans cròniques catalanes ja el veiem manifest en l'anotació de diversos capítols de la seva edició de la de *Desclot* i en diverses comunicacions encara inèdites a la *Societat Catalana d'Estudis Històrics*.

se i va assistir als meus cursos 1942-43, 1943-44 i 1944-45. Ja no era un estudiant ni tampoc un jove sortit de la Universitat, sinó un home amb una ferma preparació bibliogràfica i històrica, el qual, prop de vint anys abans, havia volgut assistir a uns cursos meus també sobre història de les nostres lletres, i que havia publicat estudis monogràfics a l'autoritat dels quals havia jo de sotmetre'm modestament en tot de coses. No us diré els noms que tinc anotats com a inscrits a aquelles lliçons. Amb vocacions diverses, la majoria venien més aviat a fer un acte de fe que no pas a especialitzar-se en la història de la cultura catalana literària. Molts d'ells avui són mestres dels quals jo aprenc a superar punts de vista meus, ja periclitats. Ells m'han enrobustit en la creença que l'home sincer no pot donar mai per acabats els anys del seu aprenentatge. Però tot i el futur prestigi que ja pronosticava jo a alguns dels qui llavors m'escoltaven, us confessaré que la presència entre ells de Coll i Alentorn m'obligava a un sever examen de consciència quan preparava la meua lliçó. Ell ha parlat de mi en el discurs que heu sentit, en termes que us demano que no prengueu al peu de la lletra ni molt menys. Quan hom és vell i ha vist morir companys que admirava de debò, i ocupa el lloc que ells a dreta llei ocuparien, li toca de rebre amb agraïment alguns homenatges. Allò que no ha de fer mai és creure'ls merescuts. Sovint abusem emprant el nom de mestre. Per això recordo sempre aquells versos de Gabriela Mistral:

Señor, Tú que enseñaste,
perdona que yo enseñe,
que lleve el nombre de maestro
que Tú llevaste aquí en la tierra.

Coll i Alentorn, un cop posada la primera pedra a la segona època dels E.U.C., volia donar exemple als joves, assistint-hi com un alumne. Al mateix temps havia retornat a obrir els seus cartapells de notes i els posava al dia. Aquells anys de silenci no havien estat estèrils. El riu no era estroncat i no trigaria a sorgir altre cop. La pressió erudita era la mateixa i impressionant el treball ocult per a acoblar el joc dels peons que exigien els comentaris i l'anotació dels 5 volums de la Crònica de Descot. Ràpidament, entre 1949 i 1951, van sortir a la llum. Com que jo feia anys que em debatia, en col·laboració amb Ferran Soldevila, en l'edició de la mateixa crònica, no he de subratllar que el treball del nostre nou company va ser també una experiència per a mi ben profitosa. Cada vegada que obro aquells volums hi trobo sorpreses i al·lisonaments. Alguns de vegades m'arriben tard, o no en sé treure tot el partit que caldria.

Un altre escenari va fer més intenses i també més regulars les rela-

cions meves amb Miquel Coll. El març del 1961 fou nomenat membre adjunt de la Secció històrico-arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. No cal que invoqui ara les raons de lleial discreció que m'imposen les circumstàncies quant a la nostra actuació en aquella tan estimada entitat, però no vaig a descobrir cap secret. Les sessions de les seves filials, els cartells i l'adjudicació dels nostres premis, les publicacions de l'Institut, oberts són tant a l'elogi com a la crítica. Públiques són també les llistes dels noms que integren les seves quatre seccions. No hi pot haver entre nosaltres ni majories obligades a disciplina ni personalitats que, en virtut del càrrec que ostenten o del ressò popular de llur competència, puguin imposar un criteri. El nostre estatut i els acords de les sessions plenàries marquen les nostres decisions i no és a elles que em refereixo. És a les discussions abans d'ésser preses, a les reunions de cada secció i sobretot a la manera com són dutes a terme les tasques de tutoria, confiades a algun membre en representació dels seus companys, on es manifesta cada temperament. Una tal representació pot significar moltes vegades una transacció o una submissió a opinions més fortes, tant per part del qui accepta la confiança com dels qui l'atorguen. És en saber mantenir aquest equilibri on hi ha el secret de l'èxit o del fracàs en la vida col·lectiva. Miquel Coll i Alentorn no és home de claudicacions ni que dissimuli les seves opinions. Per això mateix jo, que no pas sempre he vist compartit per ell el meu parer, tinc goig fent el meu homenatge a la integritat austera amb la qual, en temps favorables i en els desfavorables, ha fet honor a les seves conviccions i als seus deures com a membre de l'Institut. Actualment està posant tota la seva familiaritat amb el text de les nostres grans cròniques per ajudar les tasques del nostre tan enyorat company Ferran Soldevila, dissortadament traspassat després d'una llarga malaltia. Al mateix temps, i d'acord amb el també acadèmic i membre de l'Institut Dr. Font i Rius, està organitzant la continuació de la monumental empresa de la *Catalunya Carolíngia*, tan brillantment iniciada per Ramon d'Abadal.

Iguals experiències que jo he pogut fer a l'Institut, de l'eficàcia de la collegialitat amb Coll i Alentorn, les hauríem pogut recordar a la nostra Acadèmia si li hagués estat possible d'entrar-hi quan el vam elegir el mes de maig del 1958, fa tretze anys. Ja heu escoltat el seu discurs de recipiendari. Aporta una contribució personal a l'esclariment d'un dels episodis més transcendents de la història d'Espanya: la caiguda de la monarquia visigòtica. Sóc un profà que només coneixia una versió de manual d'aquell moment decisiu, fins que el recordat Abadal en va donar la seva, aviat farà 20 anys, limitant-se a la Septimània. Per tant no m'atreviré ni a resumir la tesi tan minuciosament argumentada per Coll i Alentorn en el seu estudi, però sí que diré que hi trobo ben paleses

totes les seves característiques en la recerca i en l'exposició d'un problema històric. En primer terme el destriament analític de tots els seus factors, fet amb l'habilitat d'un teòric del teixit, i a la vegada la valoració crítica de les seves dades. Aquest destriament té al seu servei el coneixement de primera mà de les fonts documentals i narratives, ja conegudes o encara inèdites, i aquest coneixement no vacilla gens, si cal sotmetre a una revisió original la interpretació de les diverses dades. La manera d'interpretar els fets sembla orientada cap a cercar-hi certa coherència lògica, com si fos filla d'una mena de planificació, que empleni els buits que la pèrdua dels fils conductors deixa de vegades en la cadena dels esdeveniments. Aquesta tenacitat a esbrinar allò que la història ens amaga, com que no la sé practicar, l'admiro. Tal vegada va fer-me massa efecte el consell que Goethe va donar un dia a Eckermann referint-se a les ciències de la naturalesa. No ho he oblidat des que, fa anys, vaig llegir els seus *Gespräche*: "hi ha en la natura, deia, coses abastables i coses inabastables i cal que hom això ho discerneixi i ho reflexioni i ho respecti". Finalment, sempre que ho creuen lícit la seva honestedat crítica i la idea que ell té de la imparcialitat de l'historiador, en la motivació dels fets es complau a presentar aquelles circumstàncies, independents de la nostra voluntat, que poden explicar i justificar, des dels temps pretèrits, els trets diferencials.

Aquesta seria la fitxa que jo faria del nostre nou company com a historiador. Seria tanmateix molt incompleta. Deixaria indiscriminades i en l'ombra les seves altes qualitats humanes. És tan ràpid i resolt en caminar pels nostres carrers com en prendre una determinació o en donar un consell. Solidari amb els qui estan en perill i amb els qui pateixen. Transparent en el plantejament d'un problema econòmic i en l'art de desembullar-lo encara que sembli insoluble. Pràctic i idealista. Tossut i fins violent si s'enutja, però generós en el somriure quan fa les paus. Avar del seu temps, però tenint-ne sempre per als qui el necessiten. Polític que ha donat la cara i no ha defugit els llocs de perill. Ferm en la seva fe amb la qual dona la impressió que tot ho té resolt.

Quan algú ens esguarda massa temps i amb insistència, el diem impertinent. No voldria que Miquel Coll qualifiqués així l'interès i l'amistat que des de fa molts anys la seva personalitat ha desvetllat en mi. No en faig el convencional elogi acadèmic. Tinc goig, però, de poder dir públicament que estic content de tenir-lo per company, també a l'Acadèmia, i de donar-li l'abraçada de benvinguda.

BIBLIOGRAFIA DE MIQUEL COLL I ALENTORN

- La poesia èpico-popular i les cròniques catalanes*, "Revista de Catalunya", II (1925).
- Notes per a l'estudi de la influència de les cançons de gesta franceses damunt la crònica de Bernat Desclot*, "EUC", XII (1927).
- Dues referències interessants dins els Proverbis de Guillem de Cervera*, "EUC", XII (1927).
- El "*Libre de les nobleses dels reys*", "EUC", XIII (1928).
- La llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons*, "ER", I (1947-1948). Escrit el 1942. Llegit el 25-IV-1942.
- El problema de l'autenticitat del "Libre de feyts d'armes de Catalunya"*, "ENC", 60 (Barcelona 1948). Introducció de Bernat BOADES, *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, IV. Escrit el 1942. Llegit el 30-IV-1943.
- Bernat DESCLOT, *Crònica*, I-V. Introducció, text, notes, apèndixs i glossari. "ENC", 62, 63, 64, 66 i 69-70 (Barcelona 1949 a 1951). Seleccionat per l'INLE com un dels cinquanta llibres més ben editats de l'any 1949. Premi Larratea 1954.
- Els edificis en la Crònica de Desclot*, "Miscel·lània Puig i Cadafalch", I (Barcelona 1947-1951).
- La historiografia de Catalunya en el període primitiu*, "ER", III (1951-1952). Premi Milà i Fontanals 1950.
- La introducció de les llegendes èpiques franceses a Catalunya*, "Coloquios de Roncesvalles. Agosto 1955" (Saragossa 1956).
- La llegenda de Guillem Ramon de Montcada*, "Guió d'or", XII (Barcelona 1957). Reedició "Cimera" (Barcelona 1958).
- Sobre el nom d'un trobador català*, "Mélanges de linguistique et de littérature romanes à la mémoire d'Istvan Frank" (Universitat des Saarlandes 1957).
- El cronista Bernat Desclot i el regne de València*, "Publicacions dels cursos de llengua valenciana de Lo Rat Penat", 8 (València 1959).
- Un gran inventor català: Ferran Casablanca*, "Serra d'Or", II (1960).
- Els estudis històrics* (Durant la primera meitat del segle XIX); "Un segle de vida catalana", I (Barcelona 1961).
- El cronicó de Sant Cugat*, "Analecta Montserratensia", IX (1962), "Miscel·lània Anselm M. Albareda", I.
- El pensament social del Dr. Cardó*, "Miscel·lània Carles Cardó" (Barcelona 1962).
- L'expedició de Ramon Berenguer IV a Lorca*, "VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó", III. Comunicacions II (Barcelona 1962).
- Articles: *Carmen Campidoctoris*, *Crònica de Bernat Desclot*, *Crònica de Jaume I*, *Crònica de Jeroni Pujades*, *Crònica de Pere III*, *Crònica de Pere Anton Beuter*, *Crònica de Ramon Muntaner*, *Crònica llamada de San Juan de la Peña*,

- Cròniques d'Espanya de Pere Miquel Carbonell, Diplomatarí de l'Orient Català d'Antoni Rubió i Lluch, Gesta comitum Barchinonensium et regum Aragonum, Gesta Roderici Campi Docti, Historia crítica (civil y eclesiástica) de Catalunya d'Antoni de Bofarull i Brocà, Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona de Pere Tomic, Llibre de feyts d'armes de Catalunya, i Manual de Novells Arditis*, per a la versió castellana del *Dizionario delle opere* de Bompiani.
- Lluís Domènech i Montaner: *el quadre històric*, versió castellana de M. R. J. "Cuadernos de Arquitectura", 52-53 (1963).
- El regnat de Ramon Berenguer IV*, "Centro Comarcal Leridano. Boletín Interior Informativo", VII (1964). Text íntegre d'una conferència llegida el 4-X-1962.
- La llegenda de Girard de Rosselló i Catalunya*, "BRABLB", XXXI (1965-1966). Comunicació llegida al III Congrés Internacional de la *Société Rencesvals* el 3-X-1964.
- Pau davant l'Aredòp*, "Serra d'Or", VII (1965).
- El rei Martí, historiador*, "ER", X (1962), imprès el 1967. "Estudis dedicats a Jordi Rubió i Balaguer".
- Una intromissió del poder temporal en la designació d'un bisbe de Barcelona*, "II Congrés litúrgic de Montserrat", III (Montserrat 1967). Celebrat el juliol de 1965.
- Un passonari hispànic en una crònica medieval catalana*, Íd. íd.
- La Crònica de Sant Pere de les Puelles*, "I Col·loqui d'història del monaquisme català. Santes Creus 1966", I (Santes Creus 1967).
- Jordi Rubió, universitari*, "Serra d'Or", IX (1967).
- Prat de la Riba, governant*, Íd. íd.
- Rafael Tasis, historiador*, "El Pont", 30 (1969).
- Ramon d'Abadal en la nostra historiografia*, "Serra d'Or", XII (1970).
- Sobre el mot "espanyol"*, "ER", XIII (1963-1968), imprès el 1970. "Estudis dedicats a la memòria de Pompeu Fabra".
- El crònic de Skokloster*, "Miscel·lània històrica catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet († 1769)", (Poblet 1970).
- Articles: *Bernat Desclot*, i *Bernat Descoll*, per al *Diccionario Enciclopédico Salvat Universal*.
- Dos grans homes a Tona*, "Programa de la Festa Major d'estiu" (Tona 1970).
- Oliba comte, monjo, abat i bisbe*, "Programa de la Festa Major d'estiu" (Tona 1971).
- Una anada a la terra de sant Francesc*, "Hoja dominical" del Santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda, XXXIII (1971).
- Orígens i evolució del federalisme català*, "Serra d'Or", XIII (1971).
- Dos llibres i dos esdeveniments històrics*, Íd. íd.
- L'encert de la dedicació de la Font Freda*, "XXII Aplec de Matagalls" (Barcelona 1971). Parlament llegit el 12-VII-1970 en l'avinentesa del XXI Aplec.
- Ferran Soldevila 1849-1971. La vida i l'obra*, "Serra d'Or", XIII (1971).
- Un gran constructor de Catalunya: Oliba*, "Patufet", 4, Segona època (1971).
- Encara a propòsit de dos llibres de Manuel Cruells*, "Serra d'Or", XIII (1971).
- Els comtats catalans en temps d'Oliba*, Íd. íd.
- Oliba y la cultura catalana*, "Destino", Segona època, XXXIII (1971).
- Guillem I i Ramon Guillem II d'Odena*, "Estudis d'Història Medieval", IV (1971). "Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari".
- Articles: *Akhila, Ardó, Louis Barrau-Dihigo, Barres catalanes, Berenguer Ramon I, Berenguer Ramon II, Bernardo del Carpio, Bernat Boades, Joan Francesc Boscà, Pere Arnau de Botonac, Jaspert de Botonac i de Castellnou, Brevis historia monasterii Ricipullensis, Juan Bris Martínez, Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de*

Barcelona, Josep Calmette, La Campana d'Osca, Bartomeu de Canals, Pere Miquel Carbonell, Comtat de Carcassona, Carlemany, Carles II el Calb, Carles III el Simple, Carmen Campidoctoris, Cicle èpic Carolingi, i Imperi Carolingi, alguns d'ells encara en premsa, per a la Gran Enciclopèdia Catalana.

Esbós de genealogia dels Odena. En premsa.

Els comtats catalans a l'època d'Oliba, versió francesa. En premsa.

Dos humanistes italians en la nostra historiografia. En premsa.

I diversos articles, poesies, notes, traduccions i recensions a "Joventut", "El Pla de Bages", "La Academia Calasancia", "La Publicitat", "Crítèrion", "El Temps" i "Estudis Romànics".